

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ШАРҚШУНОСЛИК ИНСТИТУТИ

Узоқ Шарқ ва Жанубий Осиё тиллари факультети
Хитой филологияси кафедраси

Кўлёзма ҳуқуқида

УДК: 809.51-08

ББК: 81.2-5(5)

И-73

Иргашева Зилола

Ххр Матбуот Матнларининг Стилистик Хусусиятлари

**МАГИСТР АКАДЕМИК ДАРАЖАСИНИ ОЛИШ УЧУН ЁЗИЛГАН
ДИССЕРТАЦИЯСИ**

5A2201102 Лингвистика (хитой тили)

Илмий раҳбар: ф.ф.н.С.А.Носирова

ТОШКЕНТ – 2011

Магистрлик диссертацияси химоя қилишига рухсат берилди:

Магистратура бўлими бошлиғи:

ф.ф.н., доц. А. Ҳабибуллаев

Мундарижа

Кириш.....	4
I боб. ХХР матбуот тилида кенг қўлланиладиган қолипли қурилмаларнинг стилистик хусусиятлари.....	10
1§ Замонавий хитой тилида қолипли қурилмаларнинг семантик ва грамматик хусусиятлари.....	10
1.1. Умумлаштирувчи сўзли қурилмалар.....	11
1.2. Қолипли қурилмаларнинг грамматик хусусиятлари.....	23
1.3. Матбуот штамплари.....	26
2§ Венъян – қадимги хитой тилининг қолипли конструкциялари.....	31
2.1. Сўз бирикмалари ва чэньюлар.....	31
2.2. Матбуот матнлардаги вэньян қурилмалар.....	32
2.3. Замонавий матбуот матнларда қадимги хитой тилининг ёрдамчи сўзлари.....	35
II боб. Матбуот матнларида морфемик контракциянинг ўрни ва аҳамияти.....	44
1§. Морфемик контракциянинг “сиқиш 缩合 suo he” тури.....	44
2§. Морфемик контракциянинг “тушириб қолдириш 节略 jie lue” тури.....	48
3§. Морфемик контракциянинг “қисқартириш ва алмаштириш 简代 jian dai” тури.....	49
4§. Морфемик контракциянинг “умумлашув 统括 tong kuo” тури.....	50
III боб. Матбуот матнларида тиниш белгилар ишлатилишининг ўзига хос хусусиятлари.....	53
Хулоса.....	59
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	61

Кириш

Матбуот матнларда учрайдиган қолипли бирикмалар, морфемик контракция усулида ясалган сўз ва сўз бирикмаларини таржима қилишда хитойликларнинг менталитетини чуқур таҳлил қила олиш ниҳоятда муҳим. Шу сабабли ҳам матбуот матнларини таржима қилишга оид материалларни ўз ичига қамраб олган ўқув қўлланма, дарсликларини яратиш долзарб масалалардан биридир. Ушбу мақсадга эришиш учун талабаларни битирув малакавий иши ва магистрлик диссертацияси доирасида шу каби мавзуларни чуқур таҳлил қилиш ўринли, деб ҳисоблаймиз. Бир мавзунини кенгайтириб ёритиб бериш таълимда узвийлик ва узлуксизлик масалаларини ечимига катта ижобий таъсир кўрсатишда, етук мутахассис шакллантиришда ёрдам беради.

Магистрлик диссертациясининг долзарблиги. Ўзбекистон Республикаси Хитой Халқ Республикаси билан 1992 йилнинг 2 январидан бугунги кунгача ҳамкорлик муносабатлари самарали ривожланиб келмоқда. Ушбу дўстона муносабатлар тўғрисида савдо ва иқтисодий соҳаларда, таълим соҳасида бир неча битимлар имзоланди.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида хитой тилини ўрганишга қизиқиш борган сари тобора ортиб бормоқда. Хитой тилини ўргатиш жараёнида талабалар нафақат хитой тилини, балки Хитой тарихи ва маданиятини ҳам ўраганишади. Бундан ташқари, талабалар хитой тилидаги публицистик матнларни қизиқиб ўқишади. Аммо талабалар шу каби маълумотларни таржима қилишда муаммоларга дуч келишадилар. Талабаларнинг таржима борасида муаммоларга дуч келишининг асосий сабаблари бири бу - хитой тилидаги публицистик матнларнинг, хитой адабий ҳамда оғзаки тилидан фарқ қилишидир.

Матбуот кенг маънода ижтимоий-сиёсий ҳаёт масалаларини ёритадиган барча турдаги асарларни ўз ичига олади. Матбуот стилистикаси ўзбек адабий тилининг нутқ тизимида, асосан, XIX асрнинг бошларида пайдо бўла бошлади. Чунки бу даврга келиб, яъни 1883 йилнинг бошларидан бошлаб ўзбек тилида тўнғич газета- “Туркистон вилоятининг газети” чиқа бошлади. Хитойда илк рўзнома милодимизнинг 745 йилда чоп этилган. У 天 宝 四年 *tian bao si nian* деб номланган.

Матбуот ўзининг ёзма ҳамда оғзаки кўринишларига эга. Ҳаётнинг муҳим ижтимоий- сиёсий масалаларига бағишланган матбуот бош мақолалар, фельетон ва памфлетлар, мурожаатномалар, чақириқлар, декларациялар матбуот тилининг ёзма туридаги асарлардир. Матбуот тилини оғзаки турига эса нотиклик киради.

Матбуот тили китобий-ёзма нутқнинг синтактик норма- қоидаларига асосланади. Баённинг кенг ва муфассал бўлиши матбуот тили учун хос хусусиятлардан биридир. Матбуот тилида кўпинча параллелизм, анафора (гапларнинг бошида оҳангдош сўз, иборанинг такрорланиб келиши), эпифора (гап охирида сўз ёки ибора такрорланиши) каби интонацион синтактик воситалар ишлатилади. Матбуотда, булардан ташқари, антитеза ва нутқда маънони кучайтиришга хизмат қилувчи риторик сўроқ, риторик мурожаат сингари воситалар ҳам учрайди.

Магистрлик диссертациясининг объекти. Ишнинг объекти сифатида хитой матбуот тилидаги публицистик матнлар олинди.

Магистрлик диссертациясининг предмети. Хитой тилидаги публицистик матнларининг стилистик хусусиятлари.

Магистрлик диссертациясининг мақсади. Тадқиқот ишда кўзланган асосий мақсад, хитой тилидаги матбуот матнларнинг стилистик хусусиятини

таҳлил қилиш орқали таржима усуллари ўрганиш, келажакда ўқув қўлланма, дарслик яратишда хизмат қилувчи маълумотларни тўплаш.

Магистрлик диссертациясидан кўзлаган мақсад қуйидаги вазифалар ечилиши тақозо этади.

1. Хитой тилидаги матбуот матнларида грамматик қурилмалар қўлланилишини таҳлил қилиш.

2. Хитой тилидаги матбуот матнларидаги вэньян элементларини аниқлаш ва уларни ҳозирги замон хитой тилида қўлланиш усуллари таҳлил қилиш.

3. Хитой тилидаги матбуот матнларида морфемик контракциянинг ўрни ва аҳамиятини ўрганиш.

4. Хитой тилидаги матбуот матнларида тиниш белгиларнинг қўлланилишини таҳлил қилиш.

Магистрлик диссертациясининг илмий янгилиги. Мазкур ишнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

1. Хитой тилидаги матбуот матнларининг умумий стилистик хусусиятлари таҳлил қилинди, қолип бирикмаларнинг қўлланилиши, таржима борасидаги ўзига хос томонлари таҳлил этилди;

2. Матбуот матнларидаги кенг қўлланиладиган вэньян қурилмаларнинг маънолари, стилистик жиҳатлари ўрганилди;

3. Мазкур мавзу юзасидан илмий-амалий тавсиялар ишлаб чиқилди;

4. Биринчи мартаба матбуот матнлари мисолида морфемик контракциянинг қўлланилиши кўриб чиқилди.

Магистрлик диссертациясининг тадқиқот методлари. Мазкур тадқиқот ишни олдига қўйилган вазифаларни бажариш учун тўпланган маълумотлар ҳозирги замон тилшуносликда кенг қўлланилаётган таҳлилий,

таржима, қолипга солиш, тарихий – таснифий методлари ёрдамида таҳлил этилди.

Магистрлик диссертациясининг тадқиқот манбалари. Ушбу тадқиқот жараёнида асосан хитой тилшунос олимларининг: [王德库](#) “当代政论文体语言的修辞特色探析” Wang De Ku “Dang dai zheng lun ti yu yan de xiu ci te xing tan xi”; 余东 “论汉语政论文的文采及其英译” Yu Chen “Lun han yu zheng wen de wen cai ji qi ying ze”; 陵源蒸煮 “现代汉语缩略语” Ling Yuan Zheng “Xian dai han yu suo lue yu”, шунингдек бир нечта даврий нашрлардан, газета ва журналлар материалларидан кенг фойдаланилди. Бундан ташқари рус хитойшунос олимларининг: Хаматова А.А. «Словообразования современного китайского языка», Никитина Т.Н. «Грамматика китайского публицистического текста», В.А.Курдюмовнинг “Курс китайского языка – теоретическая грамматика.”, Щукин А.Н. “Теория и практика перевода текстов на китайском языке.”, Щукин А.Н. “Современная китайская аббревиатура.”, Семенов А.Л. “Лексика современного китайского языка” ва яна бир қатор илмий адабиётлардан фойдаланилди.

Магистрлик диссертациясининг тузилиши ва ҳажми. Ушбу диссертациянинг ҳажми _ 70 _ саҳифа бўлиб, у кириш қисми, асосий қисм уч бобдан иборат, хулоса, фойдаланган адабиётлар рўйхатидан иборат.

Мазкур диссертациянинг кириш қисмида мавзунинг долзарблиги асослаб берилган, ишнинг объекти ва предмети, ишнинг мақсад ва вазифалари, илмий янгилиги, ишнинг тадқиқот методлари очиб берилган.

Биринчи боб замонавий хитой тилида қолипчи курилмаларнинг семантик хусусиятларига бағишланган. Ушбу боб “Замонавий хитой тилида қолипчи курилмаларнинг семантик хусусиятлари” ва “Веньян-қадимги хитой

тилининг матбуот тилидаги ўрни” каби икки параграфдан иборат бўлиб, ҳар иккала параграф ўз навбатда уч қисмга бўлинган. “Замонавий хитой тилида қолипли қурилмаларнинг семантик хусусиятлари” параграфи: “Умумлаштирувчи сўзли қурилмалар”, “Тўлдирувчи вазифасидаги “бажармоқ”, “амалга оширмақ” маъносига эга ярим ёрдамчи феъл ва тўлиқ феълдан ясалган отли қурилмалар”, “有 you, 得到 de dao, 取得 qu de “қўлга киритмоқ” ярим ёрдамчи ва тўлиқ феълдан ясалган отли қурилма”, “Гапнинг актуал бўлишининг ифодалаш услублари”; “Қолипли қурилмаларнинг грамматик хусусиятлари”, “Пассив қурилма”, “Иккита инкор қўшимчаси иштирок этган қурилма”, “就 jiu” қўшимчаси, “如何 ru he” ва “何在 he zai” сўз бирикмалари; “Матбуот штамплари” каби қисмлардан иборат. “Веньян-қадимги хитой тилининг матбуот тилидаги ўрни” параграфи эса ўз навбатида қуйидаги қисмлардан иборат: “Сўз бирикмалар ва чэньюлар”, “Сиёсий шиорлар”; “Матбуот матнлардагивэньян қурилмалари”, “以 yi . . . 为 wei” қурилмаси; “Замонавий матбуот матнларда қадимги хитой тилининг ёрдамчи сўзлари”.

Иккинчи бобда хитой тилидаги матбуот матнларида морфемик контракциянинг қўлланилиши ҳақида гап юритилади. Ушбу боб тўртта параграфдан иборат: “缩合 suo he- сиқиш”, “节略 jie lue- тушириб қолдириш”, “简代 jian dai- қисқартириш ва алмаштириш”, “统括 tong kuо- умумлаштирув”.

Учинчи боб матбуот матнларида тиниш белгилар ишлатилишининг ўзига хос хусусиятлари мавзусига доир. У ҳам ўз навбатида бир нечта қисмлардан ташкил топган: “Оддий гапларда эга ва кесим орасига вергулнинг қўйилиши”, “Вергул ёрдамида модал феълни асосий феъл-кесимдан ажратиш”, “Бир турдаги элементлар мавжуд бўлган гапларда вергулнинг ишлатилиши”,

“Кесим ва боғловчи ўртасидаги вергул”, “Боғловчидан сўнг ишлатиладиган вергул”, “Боғловчидан сўнг икки нуқтанинг ишлатилиши”. Ушбу боғб материаллари мавзуни стилистик жиҳатдан ёритишга ёрдам беради.

Хулосада тадбиқ этилган материаллар таҳлилидан келиб чиқадиган асосий натижалар, назарий ва амалий умумлашмалар баён этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхатида хитой тилида, рус ва ўзбек тилларида бўлиб, луғатлар ва интернет ресурслардан ҳам кенг фойдаланилди.

I Боб. ХХР матбуот тилида кенг қўлланиладиган қолип қурилмаларнинг стилистик хусусиятлари

Ушбу бобда умулаштирувчи сўзли қурилмаларнинг, семантик жиҳатдан мавзуга урғу берувчи қурилмаларнинг стилистикаси, тузилиши, шу билан бирга, қолип қурилмаларнинг грамматик хусусиятлари кўриб чиқилди ва таҳлил этилди. Матбуот штапларининг семантикаси, ўзига хос хусусиятлари ва ишлатилиш ўрни батафсил ўрганилди. Ҳар бир қурилма ва умумлаштирувчи сўз мисоллар асосида ёритилди. Вэньян – қадимги хитой тили элементларининг замонавий матбуот матнларида қўлланилиш ўрни ўрганилди.

1§ Замонавий хитой тилида қолип қурилмаларнинг семантик хусусиятлари

Умуман олганда, стилистика уч қисмга ажралади: 1) тилнинг функционал услубларини ўрганувчи стилистика; 2) турли жанрларнинг семантик ва экспрессив-стилистик характерларини ҳамда оғзаки ва ёзма нутқ орасидаги фарқни текширувчи нутқ стилистикаси; 3) адабий йўналишлар, бадиий асар ҳамда ёзувчи услубини тадқиқ этувчи бадиий адабиёт стилистикаси. Матбуот матнларининг стилистик хусусиятлари деганда, авваламбор ушбу тил доирасида қўлланиладиган қурилмалар тушунилади. Чунки айнан қурилмалар ўз семантикаси, гапдаги ўрни ва вазифасига кўра матбуот тилининг ўзига хос хусусиятларини, таржима борасидаги хусусиятларини ёритишда ёрдам кўрсатади. Матбуот рўзномалари, матнларини таҳлил қилганимизда, қурилмалар таркибидаги сўзларнинг семантик маъноларини ўрганиб, таҳлил натижасида турли маънони ифодаловчи феъл сўз туркумидаги сўзларнинг нисбатан кўп ишлатилиши

кузатилмоқда. Қуйида биз энг кўп қўлланиладиган қурилмалар таркибини, семантик жиҳатларини стилистик хусусиятларидан келиб чиқиб таҳлил қилдик.

1.1. Умумлаштирувчи сўзли қурилмалар

Умумий сўзларнинг кенг қўлланилиши бу матбуот матнларининг энг асосий стилистик хусусиятларидан бири ҳисобланади. Хусусан, сиёсий матнларда қуйидаги от сўз туркумига тааллуқли сўзлар нисбатан кўп учрайди¹ :

1.问题 *wen ti*-савол, муаммо

认识我国社会主义所处的历史阶段是极端重要的问题²。

Ren zhi wo guo she hui zhu yi suo chu de li shi jie duan shi ji duan zhong yao de wen ti.

Бугунги кунда социализмнинг давлатимизда тутган тарихий босқичини англаб етиш бу ниҳоятда муҳим масала.

Умуман олганда, 问题 *wen ti* савол, муаммо, камчилик, иш, қийинчилик каби маъноларга эга. Айнан ушбу гапда “муаммо” маъносини англамоқда. Гап бошида келган 认识 *ren shi* англаб етмоқ сўзи кесим, 社会主义 *she hui zhu yi* социализм сўз бирикмаси эга, 极端重要 *ji duan zhong yao* ниҳоятда муҳим-аниқловчи.

控制人口增长问题在农村尤为重要。

Kong zhi ren kou zeng chang wen ti zai nong cun you wei zhong yao.

Аҳоли сонининг ўсиш муаммоси айниқса қишлоқ ҳудудларида мавжуд.

国有经济的不景气状态，是由三个层面的问题造成的。

¹ Никитина Т.Н. Грамматика китайского публицистического текста.: “Санкт-Петербург”, 2007.-56 стр.

² 人民日报 *zhong guo ren min ri bao*. 2009 年 10 月 8 号。10 页。

Guo you jing ji de bu jing qi zhuan tai, shi you san ge ceng mian de wen ti zao cheng de.

Давлат иқтисодиётидаги инқирозли вазият уч қатламли муаммо томонидан юзага келади.

2. 现象 *xian xiang*- ҳодиса, феномен

目前出现的市场全部销售疲软，并不是现在突然出现的现象。

Mi qian chu xian de shi chang quan bu xiao shou pi ruan, bing bu shi xian zai tu ran chu xian de xian xiang.

Ҳозирги вақтда бозор тижоратининг қисман қисқариши, бу айни пайтда пайдо бўлган ҳодиса эмас.

目前 *mi qian* Ҳозирги вақтда- ҳол, 出现 *chu xian* пайдо бўлмоқ- кесим, 市场全部销售 *shi chang quan bu xiao*- эга, 疲软 *pi ruan* қисқармоқ- кесим, 现在 *xian zai* айни пайтда – ҳол, 突然 *tu ran* тўсатдан - ҳол, 出现的现象 *chu xian de xian xiang* пайдо бўлган ҳодиса- кесим.

Умуман олганда, 现象 *xian xiang* сўзи алоҳида келса, эга вазифасини бажаради. Аммо юқорида кўрсатиб ўтилган гапда, кесим вазифасини бажармоқда.

在知识分子的内部也出现了分化瓦解和分层现象。

Zai zhi shi fen zi de nei bu ye chu xian le fen hua wa lie he fen ceng xian xiang.

Зиёлилар қатламида ҳам бўлиниш ҳолатлари мавжуд.

3. 工作 *gong zuo*- иш

在充分发挥我们自己的科技人员的的作用的同时，还积极开展国际人才交流的工作。

Zai chong fen fa hui wo men zi ji de ke ji ren yuan de zuo yong de tong shi, hai ji ji kai zhang guo ji ren cai jiao liu de gong zuo.

Ўзимизнинг кадрларимизни такомиллаштириши билан бир қаторда чет эл мутахассислари билан кадрлар алмашинуви ишини актив ҳолда юритмоқ лозим.

工作 *gong zuo* сўзи ҳам феъл ҳам от бўлиб келиши мумкин. Айнан ушбу гапда *иш*, яъни от сўз туркуми бўлиб келмоқда. Ушбу гапни таҳлил қиладиган бўлсак, 在充分 *zai chong fen* бир қаторда -ҳол, 发挥 *fa hui*- кесим, 我们自己的科技人员的作用 *wo men zi ji de ke ji ren yuan de zuo yong* ўзимизнинг кадрларимиз -тўлдирувчи, 积极 *ji ji* актив -ҳол, 开展 *kai zhang*- кесим, 国际人才交流 *guo ji ren cai jiao liu* чет эл мутахассислари билан кадрлар алмашинуви – тўлдирувчи, 工作 *gong zuo* *иш* -эга. 工作 *gong zuo* *иш* сўзидан олдин барча сўзлар йиғиндиси таъриф ўрнида қўлланилган, шу сабабли бу сўз гап охирида эга вазифасида қўлланилган.

4. 事业 *shi ye* - *иш*

我们依靠全国人民的支持，已经为工业化事业积累了必要的资金³。

Wo men yi kao quan guo ren min de zhi chi, yi jing wei gong ye hua shi ye ji lei le bi yao de zi jin.

Мамлакатимиз ҳалқига таяниб, биз ишлаб чиқариш (ишлари) учун керакли маблағларни йиғдик.

Ушбу сўз хитой тилидаги матбуот матнларида ниҳоятда кенг қўлланилади. 我们 *wo men* биз -эга, 依靠 *yi kao* таянмоқ-кесим, 全国人民的支持 *quan guo ren min de zhi chi* мамлакат ҳалқига таянмоқ - аниқловчи, 必要的资金 *bi yao de zi jin* керакли маблағ -тўлдирувчи, 为工业化 *wei gong ye hua* ишлаб

³ 今日中国 *jin ri zhong guo*. 2009 年 9 月 25 号. 15 页.

чиқариш ишлари учун - аниқловчи, 积累了 *ji lei le* йиғмоқ-кесим, 事业 *shi ye* иш- эга.

5. 向 *xiang* - йўналиш

在向市场经济转换过程中。。。

Zai xiang shi chang jing ji zhuan huan guo cheng zhong...

Бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида...

向 *xiang* иероглифининг маънолари бир қанча бўлиб, улар қуйидагилар: қарама-қарши, йўналиш, -га йўналиш келишиги.

Ушбу гапдаги маъноси айнан (-га) йўналиш келишигидир.

市场 *shi chang* бозор –эга, 经济 *jing ji* иқтисодиёт -аниқловчи, 转换 *zhuan huan* ўтмоқ -кесим, 过程中 *guo cheng zhong* жараёнида-аниқловчи.

在..... 中 *zai... zhong* қурилмаси (-да) ўрин-пайт келишигини англатади.

6. 任务 *ren wu*- масала, вазифа

这个任务已经基本实现了。

Zhe ge ren wu yi jing ji ben shi xian le.

Ушбу масала деярли ечилди.

任务 *ren wu* масала – эга, 实现 *shi xian* амалга оширмоқ, ечмоқ- кесим, 已经 *yi jing* аллақачон-ҳол, 基本 *ji ben* деярли- ҳол.

我们已经在 知道思想上完成了 «拔乱反正» 的 艰巨任务。

Wo men yi jing zai zhi dao si xiang shang wan cheng le “ba luan fan zheng” de jian ju ren wu.

Биз бошқарув зоясининг мураккаб ва буюк муаммоси, яъни

“талон тароажликни йўқ қилиш ва тенг ҳуқуқликни барбод этиш” ни ҳал қилдик.

我们 *wo men* биз- эга, 已经 *yi jing* аллақачон -хол, 任务 *ren wu* муаммо -эга, 艰巨 *jian ju* буюк- аниқловчи, 完成 *wan cheng* тугатмоқ- кесим, «拔乱反正» *ba luan fan zheng* талон тарождликни йўқ қилиши ва тенг ҳуқуқликни барбод этиши- тўлдирувчи.

7. 方法 *fang fa*- усул

解决别的方面的问题，基本上采取这种“抓住中心环节以带动其他”的方法。

Jie jue bie de fang mian de wen ti, ji ben shang cai qu zhe zhong “zhua zhu zhong xin huan jie yi dai dong qi ta” de fang fa.

Бошқа соҳалардаги масалаларни ҳал қилиб, биз асосан “ бош занжирни ушлаб, қолган занжирларни тортиши ” усулини танладик.

解决 *jie jue* ҳал қилмоқ-кесим, 别的方面的问题 *bie de fang mian de wen ti* бошқа соҳалардаги масалалар- тўлдирувчи, 基本上 *ji ben shang* асосан- хол, 采取 *cai qu* танламоқ-кесим, 方法 *fang fa* усул- эга.

8. 东西 *dong xi*- предмет

文化人要树立“传世意”拿出自己最好的东西。

Wen hua ren yao shu li “chuan shi yi” na chu zi ji zui hao de dong xi.

Маданиятли инсон “ авлоддан авлодга ўтган гоюлар ” ичидан ўзи учун энг яхши қирраларини (предметни) очиши лозим.

文化人 *wen hua ren* маданиятли инсон- эга, 要树立 *yao shu li* ўрнатиши лозим- кесим, 传世意 *chuan shi yi* авлоддан авлодга ўтган гоюлар- тўлдирувчи, 拿出 *na chu* олмоқ, танламоқ- кесим, 自己 *zi ji* ўзининг- аниқловчи, 最好的东西 *zui hao de dong xi* энг яхши нарса- тўлдирувчи.

9. 条件 *tiao jian*- шароит

银行副行长表示，有条件支持保障房建设。

Yin hang fu hang zhang biao shi, you tiao jian zhi chi bao zhang fang jian she.

Банк Директори ўринбосарининг таъкидлашича, қурилиш кафолати шароитлари мавжуд.

银行副行长 yin hang fu hang директор ўринбосари- эга, 表示 biao shi таъкидламоқ- кесим, 有 you мавжуд- кесим, 条件 tiao jian шароит- эга, 支持 zhi chi қўллаб-қувватламоқ- тўлдирувчи, 保障 bao zhang кафолат- тўлдирувчи, 房建设 fang jian she қурилиш-аниқловчи.

10. *情况 qing kuang- вазият*

我不认为吉尔吉斯的情况一定会在其它国家蔓延开来.

Wo bu ren wei ji er ji si de qing kuang yi ding hui zai qi ta guo jia man ting kai lai.

Менинг фикримча, Қирғизстондаги вазият бошқа мамлакатларга тарқалмайди.

我 wo мен- эга, 认为 ren wei ўйламоқ- кесим, 吉尔吉斯 ji er ji si Қирғизстон- хол, 情况 qing kuang вазият- эга, 其它国家 qi ta guo jia бошқа мамлакатлар- хол, 开来 kai lai тарқалмоқ- кесим.

Кўриниб турибдики, юқорида санаб ўтилган сўзларнинг таржимасига аҳамият бермаслик иборанинг умумий маъносига таъсир ўтказиши тайин. Шу сабабли, бундай сўзларни алоҳида таҳлил қилиш долзарбдир.

1.1.1.Тўлдирувчи вазифасидаги “бажармоқ”, “амалга оширмоқ” маъносига эга ярим ёрдамчи феъл ва тўлиқ феълдан ясалган отли қурилмалар

Ушбу қурилманинг феълли қурилмаси ўрнида қўлланилиши бу матбуот матнининг иккинчи ўзига хос хусусиятидир. (-га) таъсир этмоқ ўрнида 产生 chan sheng。。。影响 ying xiang таъсир кўрсатмоқ. Қайта қурилиш

ўрнида қайта қурилиш ишларини амалга оширмоқ 进行 *jìn xíng*。改革 *gǎi ge* каби сўз бирикмаларни ишлатсак бўлади ⁴.

Кўпинча ушбу турдаги қурилмаларда қуйидаги феъллар иштирок этади:

1. 进行 *jìn xíng*, 实行 *shí xíng*, 实现 *shí xiàn*- амалга оширмоқ

Ушбу феъллар синонимик феъллар бўлиб, уларнинг қўлланилиши деярли фарқланмайди.

必须对国有企业经济进行战，兴改组.

Bì xū duì guó yǒu qì yè jīng jì jìn xíng zhàn, xìng gǎi zǔ.

Мамлакат иқтисодиёти бўйича қайта қурилиш ишларини амалга ошириш керак.

对企业行为进行监督管理.

Duì qì yè xíng wéi jìn xíng jiān dū guǎn lǐ.

Корхоналар устидан назорат ўрнатиш ва уларни бошқариш.

进行监督管理 *jìn xíng jiān dū guǎn lǐ* назорат ўрнатиш ва бошқариш – кесим,

对企业行 *duì qì yè xíng* корхоналар устидан -ҳол.

唯有进行产权改革才能使政府的两种职能分开。

Wéi yǒu jìn xíng chǎn quán gǎi ge cái néng shǐ zhèng fǔ de liǎng zhǒng zhí néng fēn kāi.

Фақатгина шахсий мулкни ислоҳот қилгандан сўнггина, давлатнинг иккита ҳар хил вазифасини ажратиш мумкин.

2. 予以 *yǔ yǐ* - бермоқ

对犯罪行为予以打击和制裁.

Duì fàn zuì xíng wéi yǔ yǐ dǎ jī hé zhì cái.

⁴ Никитина Т.Н. Грамматика китайского публицистического текста.: “Санкт-Петербург”, 2007.- 98стр.

Кўпоровчилик ҳаракатига қарши чиқмоқ ва уни қўлда ушламоқ.

对犯罪行为 *dui fan zui xing wei* кўпоровчилик ҳаракатига- аниқловчи, 予以 *yu yi* бермоқ –кесим, 打击 *da ji*-қарши чиқмоқ -кесим, 制裁 *zhi cai* қўлда ушламоқ- кесим.

Юқорида кўрсатиб ўтилган гапда, 予以 *yu yi* бермоқ маъноси мавжуд бўлгани билан, ўзбек тилига таржима қилиш жараёнида *бермоқ* сўзи тушиб қолади.

3. 作, 搞 *zuo, gao* - қилмоқ, бажармоқ

有人说产权界定是搞私有化.

You ren shuo chan quan jie ding shi gao si you hua.

Баъзи бир одамларнинг айтишича, хусусийликни чегаралаш приватизациялаштириш демакдир.

搞 *gao* бажармоқ- кесим, 有人 *you ren* баъзи одамлар-эга, 说 *shuo* айтмоқ-кесим, 产权 *chan quan* хусусий- тўлдирувчи, 界定 *jie ding* чегаралаш- кесим, 私有化 *si you hua* приватизация-эга.

Ушбу мисолда ҳам ўзбек тилига таржима қилиш жараёнида *搞 gao* бажармоқ сўзи тушиб қолган. Ўзбек тилининг стилистикаси буни талаб этмоқда.

1.1.2 有 *you*, 得到 *de dao*, 取得 *qi de* “қўлга киритмоқ” ярим ёрдамчи ва тўлиқ феълдан ясалган отли қурилма

Агар ном ўтимли феъллардан ташкил топган бўлса, ярим ёрдамчи феъл иштирокидаги қурилма муқобил пассив қурилма ҳисобланади: 得到。。解决-қарорни қабул қилиш. Агар ном ҳаракат феълдан ташкил топган бўлса, ярим ёрдамчи феъл иштирокидаги қурилма, кесим вазифасини бажарувчи ҳаракат феъл иштирок этган қурилмага муқобил ҳисобланади: 得到。。。提

高 - лавозим бўйича кўтарилмоқ. Агар ном ўтимли феъл ҳамда ҳаракат феълидан ташкил топган бўлса, икки маънони англантиши мумкин⁵. Масалан:

1.绝大多数人民的实际收入有了增多.

Jue da duo shu ren min de shi ji shou ru you le zeng duo.

Аҳоли даромадининг катта қисми ошди.

绝大多数 *jue da duo shu* катта қисми-аниқловчи, 人民 *ren min* аҳоли- эга, 实际 *shi ji* реал- аниқловчи, 收入 *shou ru* даромад- эга, 有 *you* эга бўлмоқ- кесим, 增多 *zeng duo* ошмоқ-кесим.

2. 改革开放以来, 国有经济和集体经济都有很大发展。

Gai ge kai fang yi lai, guo you jing ji he ji ti jing ji dou you hen da fa zhang.

Ислоҳот бошлангидан сўнг мамлакат иқтисодиёти ва коллектив иқтисодиётда катта зафарларга эришилди.

改革开放 *gai ge kai fang* ислоҳот- эга, 有 *you* эга бўлмоқ- кесим, 经济 *jing ji* иқтисодиёт- эга, 集体经济 *ji ti jing ji* коллектив иқтисодиёт- эга, 很大 *hen da* жуда катта- ҳол, 发展 *fa zhang* ривожланмоқ- кесим.

Кўриб турганингиздек, ҳар иккала гапда ҳам *有 you* сўзи ҳар хил вазифани бажармоқда. Агар иккинчи гапда *有 you* эга бўлмоқ маъносини озмунча англатса ҳам, биринчи гапда *有 you* эга бўлмоқ маъносини бутунлай юқотади.

1.1.3. Гапнинг актуал бўлишининг ифодалаш услублари

Гапнинг актуал бўлиши ифода этилганда унинг синтаксис тузилмаси ўзгаради, бунинг натижасида маълумотнинг мантикий йўналиши ўзгаради. Аммо гапнинг бошланғич семантик унсурлари сақланиб қолади.

⁵ Никитина Т.Н. Грамматика китайского публицистического текста.: “Санкт-Петербург”, 2007.- 120стр.

Матбуот матнида гапнинг актуал бўлинишини етказиб беришни турли грамматик услублари қўлланилади ⁶.

1.1.3.а.Гап бўлақларининг “мавзу”га айланиши

Гап бўлақларининг “мавзу”га айланиш усуллардан бири -бу гап бўлақларидан бирини ажратиб, уни мавзуга кўчириш. Кўпинча ҳол ва эга вазифасида келади.

Семантик жиҳатдан мавзуга урғу берувчи қурилмалар:

1. 谈起 *ti qi* - (- га) гап келганда.

谈起哥伦比亚，人们很容易想起，这是个走私贩毒猖獗社会冲突频发的国家。

Tan qi ge lun bi ya, ren min hen rong yi xiang qi, zhe shi ge zou si bei du chang ta she hui chong tu pin fa de guo jia.

Колумбия тўғрисида гап борганда, одамлар кўз ўнгига доимо социал муаммоли, наркотик моддалари ва контрабанда ривожланган давлат келади.

2. 拿 *na*。来说 *lai shuo*- ёки.

拿一个社会的兴衰来说，其根本就在企业。

Yi ge she hui de xing shuai, qi gen ben jiu zai qi ye.

Маълум жамият ривожланишининг ёки сусайишининг илдизи айнан ишлаб чиқаришидадир.

2. 至于 *zhi yu*，关于 *guan yu*，对 *dui* - ҳақида гапирганда.

Ушбу сўзлар маъно жиҳатдан синонимик бўлиб, қўлланилишида ҳеч қандай фарқ мавжуд эмас.

至于小型国有企业，则应当逐步改为混和所有制企业或非国有企业。

⁶ Щицко. Теория и практика перевода текстов на китайском языке.- М.:2000.- 78-90стр.

Zhi yu xiao xing guo you qi ye, z eying dang zhu bu gai wei hun he suo you zhi qi ye huo fei guo you qi ye.

Майда давлат корхоналарига гап келганда, уларни аста секинлик билан хусусий ёки нодавлат корхоналарига айлантириш лозим.

对那些错误做法，国家就要干预，要令行禁止。

Dui na xie cuo wu zuo fa, guo jia jiu yao gan yu, yao ling xing jin zhi.

Хато усулларга гап келганда, улар ҳукумат томонидан ман этилиши лозим.

1.1.3.в. ”是 shi 。 。 的 de” қурилмаси

“是 shi 。 。 的 de” ва “的是 de shi” қурилмалари гапни аниқ икки қисмга ажратишади: мавзу ва рема. “是 shi 。 。 的 de” ремани кесимга айлантриб⁷:

А) феъл ёки сифат вазифасида келган кесим.

脑力劳动者进入市场的进步和速度并不是完全致的。

Nao li lao dong zhe jin ru shi chang de jin bu he su du bing bu shi wan quan zhi de.

Ақлий фаолият ишчиларининг бозор иқтисодиётига киришининг тезлиги ва йўналиши бир хил эмас.

这与改革开放前的时代是根本不同的。

Zhe yu gai ge kai fang qian de shi dai shi gen ben bu tong de.

Бу ислохотлар ва очиқлик сиёсатидан олдин тубдан фарқ қилади.

Б) рема”是 shi 。 。 的 de” қурилмаси орқали шаклланиб, ўз ичига кесим билан тўлдирувчини қамраб олиши мумкин:

一方面从理性上和理论上他们是支持改革的。

Yi fang mian cong li xing shang he li lun shang ta men shi zhi chi gai ge le.

⁷ Щицко. Теория и практика перевода текстов на китайском языке.- М.:2000.- 155-170стр.

Бир томондан олиб қарасак, ақлий меҳнат ишчилари психологик ва назарий жиҳатдан реформаларни қўллаб- қувватлашади.

但是让企业走向要素市场仍然是不够的。

Dan shi rang qi ye zou xiang yao suo shi chang reng ran shi bu gou de.

Аммо корхоналарни асосий омиллар бозорига йўналтириш етарли эмас.

它的作用是不可替代的。

Ta de zuo yong bu ke ti dai de.

Унинг ўрни босилмасдир.

尽管任务还很困难，但还是可以做到的。

Jin guan ren wu hai hen kun nan, dan hai shi ke yi zuo dao de.

Ушбу муаммо мушукул бўлишига қарамасдан, аммо уни амалга ошириш мумкин.

资料主要是由国家来配置的。

Zi liao zhu yao shi you guo jia lai pei zhi de.

Табиий ресурслар асосан ҳукумат томонидан тақсимланади.

这是中国政府一贯反对的。

Zhe shi zhong guo zheng fu yi guan fan dui de.

Бунни хитой ҳукумати рад этмоқда.

1.1.3.c. “的 de。 。 。 是 shi” қурилмасида “мавзу”ни ажратиш

“的 de。 。 。 是 shi” қурилмаси мавзунини белгилайди ва шакллантиради.

А) Мавзуда эга ва кесим бошланғич қурилмада, шу билан бирга бу ерда кесим турли семантик синфларнинг феъли бўлиб хизмат қилиши мумкин.

更早开始竞争的是等 学校招生⁸.

⁸ 北京青年报 bei jing qing nian bao. 2009 年 12 月 23 号. 3 页。

Gen zao kai shi jing zheng de shi deng xue xiao zhao sheng.

Рақобатчиликнинг дастлабки куртаклари- бу олийгоҳларга талабаларнинг киришидан боиланади.

但它们靠的行政手段。

Dan tamen kao de xing zheng shou duan.

Бироқ у административ усулларга таянади.

Б) Мавзуда фақат битта кесим иштирок этади.

特别难能可贵的是他主张劳动者要有一定的自由。

Te bie nan neng ke gui de shi ta zhu zhang lao dong zhe yao you yi ding de zi you.

Ишчиларнинг эркинликлари тўғрисида гапириб ўтиш айниқса диққатга сазовордир.

В) Кесим ва тўлдирувчининг мавзуда бирга келиши.

居于指导地位的共产主义的思想。

Ju yu zhi dao di wei de gong chan zhu yi de si xiang.

是 *shi* ўрнига **有** *you* “эга бўлмоқ” кўшимчаси кўшилиб, янги қурилмани шакллантиради.

而能实现这一点的只有竞争.

Er neng shi xian zhe yi dian de zhi you jing zheng.

Аммо бунга фақатгина рақобатчилик амалга ошириши мумкин.

1.1.4. Ҳоҳиш- истакни билдирувчи қурилма

不如 *bu ru* бирикмаси икки гапни боғлаб, иккинчи гапда ҳоҳиш-истак маъносини кўрсатади.

实际上，我们很多地方不如资本主义。

Shi ji shang, wo men hen duo di fang bu ru zi ben zhu yi.

Аслида, кўп ҳолларда биз капитализмга йўл берамиз.

Агар 不如 *bu ru* қурилмаси эга ва кесим орасида турса, унда маслаҳат маъноси келиб чиқади.

既然如此，作家们不如写些安全的作品。

Ji ran ru ci, zuo jiaten bur u xie xie an quan de zuo pin.

Бу ҳолда, ёзувчиларга хавфсизроқ адабиётлар ёзиш маъқулроқдир.

Умумлаштирувчи отларни кенг қўлланилиши матбуот матнининг асосий стилистик хусусиятлардан биридир ва улар турли вазифаларини бажариши мумкин.

Юқорида кўрсатиб ўтганимиздек, қолипчи қурилмаларнинг семантик хусусиятларини умумлаштирувчи сўзчи қурилмалар, 有 *you*, 取得 *qu de*, 得到 *de dao* иштирокидаги қурилмалар; хоҳиш- истак маъносини акс эттирувчи 不如 *bu ru* каби бирикмалар изоҳлаб беради.

Матбуот матнда гапнинг актуал бўлинишини етказиб беришда турли грамматик қурилмалар қўлланилади. Буларга 拿。。。来说 *ná。。。 lái shuō*; 对于。。。来说 *duì yú。。。 lái shuō*; 是。。。的 *shì。。。 de* ажратиш қурилмаси; 的是 *de shì* қурилмаси; 的。。。有 *de。。。 yǒu* қурилмаси.

1.2. Қолипчи қурилмаларнинг грамматик хусусиятлари

1.2.1. Пассив қурилма

Биринчи қурилмада 为 *wei* ёрдамчи сўзи эгадан олдин туриб, иш-харакат субъектини кўрсатади. 所 *suo* эса феълдан олдин туради⁹:

⁹ 余东.论汉语政论文的文采及其英译,“北京”,2009-34页。

然而也应看到，人权作为口号以为各个阶级所使用。

Ran er ye ying kan dao, renquan zuo wei kou hao yi wei ge ge jie ji suo shi yong.

Бироқ яна шуни инобатга олиш керакки, одам ҳуқуқлари шиор сифатида ҳар қандай синф вакиллари томонидан ишлатилиши керак.

Рўзнома матнларида бундан ҳам қадимийроқ пассив қурилмалар учрайди. У классик тилдан олинган бўлиб, эгадан олдин 于 *yu* қўшимчаси қўлланилади.

Баъзи ҳолларда феълдан олдин 见 *jian* ёрдамчи сўзи қўлланилади:

平均每年增产粮的 52, 7% 是用于新增加的人口。

Ping jun mei nian zeng chan liang de 52,7% shi yong yu xin zeng jia de ren kou.

52,7% ўртача йиллик маҳсулотлар ўсаётган аҳоли томонидан истеъмол қилинмоқда.

我们实行对外开放的政策，是为了把国外的先进技术，经营管理知识以及能够为我们所用的资金引进来。

Women shi xing dui wai kai fang de zheng ce, shi wei le ba guo wai de xian jin ji shu, jing ying guan li zhi shi yi ji neng gou wei women suo yong de zi jin yin jin lai.

Ташқи дунёга очиқлик сиёсатимизнинг мақсади шуки, бошқа мамлакатлардан янги техника, хўжалик ишларини бошқариши билимларини жалб этишидир.

1.2.2. Иккита инкор қўшимчаси иштирок этган қурилма

Умуман олганда, иккита инкор дарак маъносини беради:

1. 当然经济非改革不可。

Dang ran jing ji fei gai ge bu ke.

Албатта иқтисод ислоҳотларсиз бўла олмайди.

2. 将来有了拖拉机就非大不可。

Jiang lai you le tuo la ji jiu fei da bu ke.

Келажакда тракторларга эга бўлганимизда, хўжаликни кучайтириши керак бўлади.

1.2.3. “就 *jiu*” қўшимчаси, “如何 *ru he*” ва “何在 *he zai*” сўз бирикмалари

A) 就 *jiu* қўшимчаси замонавий 对 *dui*, 对于 *dui yu*, 关于 *guan yu* каби қўшимчаларнинг синоними ҳисобланади ¹⁰.

就家庭和个人的物质消费来看。。。

Jiu jia ting he ge ren de wu zhi xiao fei lai kan...

Агар оиланинг иқтисодий ҳаражатларига ва алоҳида шахс ҳаражатларига назар ташласак...

B) 如何 *ru he* сўз бирикмаси илк 如何 *ru he* сўз бирикмаси ўрнини босди.

对于国有经济如何进行改组存在两种不同的思路。

Dui yu guo you jing ji ru he jin xing gai zu cun zai liang zhong bu tong de si lu.

Давлат иқтисодиётини ислоҳотлаштириши хусусида иккита ҳар хил фикр мавжуд.

如何实现自己养活自己的目标？

Ru he shi xian zi j yang huo zi j de mu biao?

Озиқ-овқат маҳсулотларнинг ўзини-ўзи таъминлаш мақсадини қандай амалга оширмақ лозим？

C) 何在 *he zai* қаерда жойлашган?, нимадан ташкил топган? каби маъноларга эга бўлиб, гапда кесим вазифасини бажаради.

这种平等所规模建立的基础何在？

Zhe zhong ping deng suo gui mo jian li de ji chu he zai?

¹⁰余东.论汉语政论文的文采及其英译,“北京”,2009.-34

页。

Ушбу ижтимоий тенглик асосида қурилган фундамент нимадан ташиқил топган?

那么，“人平等”的原则根源何在呢？

Na me, “ren bi ping deng” de yuan ze gen yuan he zai ne?

“Ҳамма тенг” зояси қаердан бошланади?

1.2.4. Тўлдирувчини бошқарадиган сифат қурилмаси

Ушбу гуруҳга мансуб икки турдаги қурилмалар мавжуд. Улардан бири қиёсий қурилмадир. Кесим 于 уи қўшимчаси ёрдамида тўлдирувчини бошқаради¹¹.

1. 他对中国革命的功绩远远大于他的过失。

Ta dui zhong guo ge ming de gong ze yuan yuan day u ta de guo she.

Унинг (Мао Цзедун) Хитой инқилоби олдидаги ютуқлари хатоларига нисбатан кўпроқ.

2. 人民生活改善的速度不能高于生产发展和劳动生产率提高的速度。

Ren min sheng huo gai shang de su du bu neng gao yu sheng chan fa zhan he lao dong sheng chan lu ti gao de su du.

Халқнинг турмуш даражаси кўтарилиши, меҳнат ишлаб чиқаришининг ўсиши ва ишлаб чиқариш ривожланиши даражасидан юқори бўлиши мумкин эмас.

Иккинчи қурилма нисбатан камроқ учраб, унда тўлдирувчи белгининг сиртини кўрсатади.

3. 这些有利于世界和平与稳定。

Zhe xie you li yu shi jie he ping yu wen ding.

Буларнинг барчаси бутун дунё тинчлиги ва барқарорлиги учун фойдалидир.

¹¹ 王德库。“当代政论文体语言的修辞特色探析”，北京，2004。12页。

Қисқача қилиб айтганда, қолипли қурилмаларнинг грамматик хусусиятларини етказишда пассив қурилмалардан, 就 *jiu* ва 于 *yu* қўшимчаларидан, 如何 *ru he* ва 何在 *he zai* сўз бирикмаларидан фойдаланилади.

1.3. Матбуот штамплари

Кўп ҳолларда ҳар хил образли белгилардан ташкил топган бўлади. Аммо узоқ муддат давомида ишлатилиши натижасида ўз шаклини йўқотиб, синтактик тузилиши унинг маъносига тўғри келмай қолади. Штамп бир бутун сифатида қаралиб, уни ташкил этувчи элементлар эса назардан четда қолиб, алоҳида олиб қаралмайди.

Энг кенг тарқалган штамплар намуналарини кўриб чиқсак.

1. 起 *qi*。 。 。 作用 *zuo yong*, 发生 *fa sheng*。 。 作用 *zuo yong*, 发挥 *fa hui*。 。 作用 *zuo yong*.

Вазифа бажармоқ.

中国在国际事物中起着越来越重大的作用¹² .

Zhong guo zai guo ji shi wu zhong qi zhe yue lai yue zhong da de zuo yong.

Хитой халқаро майдондаги ишларда жуда катта роль ўйнамоқда.

Ушбу гапда 起 *qi*。 。 。 作用 *zuo yong* қурилмаси қўлланилиб, ушбу қурилма ичидаги 越来越重大的 сўз бирикмаси иш-ҳаракат қай ҳолатда бажарилганини кўрсатмоқда. Яъни ҳол вазифасида келмоқда.

2. 对 *dui*。 。 。 有意义 *you yi yi*- маъно касб этмоқ.

这些对我国社会主义工业代事业是有极重要的意义。

¹² 中国新闻周刊 *zhong guo xin wen kan*. 2009 年 11 月 9 号. 5 页。

Zhe xie dui wo guo she hui zhu yi gong ye dai shi ye shi you ji zhong yao de yi yi.

Буларнинг ҳаммаси мамлакатни социалистик саноатлаштириши ишларида жуда катта маъно касб этади.

对 *dui* қаратгич келишиги вазифасини бажармоқда, 有 *you* ва 意义 *yi yi* орасида жойлашган сўз аниқловчи бўлиб келмоқда.

3. 对 (为) *dui(wei)*。 。 。 作出 *zuo chu*。 。 。 贡献 *gong xian* - (- *ga*) ҳисса қўймоқ.

这对发展中国人民和各国人民之间的友谊一定会作出新的贡献.

Zhe dui fa zhang zhong guo ren min he ge guo ren min zhi jian de you yi yi ding hui zuo chu xin de gong xian.

Бу албатта Хитой ва бошқа мамлакат халқлари дўстлигининг ривожланишига ҳисса қўшади.

对 *dui* қаратгич келишиги вазифасини бажариб келмоқда, 作出 *zuo chu*。 。 。 贡献 *gong xian* сўз бирикмасида аниқловчи ишлатилмоқда.

4. 为 *wei*。 。 。 奋斗 *fen dou*, 为 *wei*。 。 进行斗争 *jin xing dou zheng*- (-*ga*) қарши курашмоқ.

要为夺取新的更大胜利而努力奋斗¹³.

Yao wei duo qu xin de geng da sheng li er nu li fen dou.

Янада катта ва янги ютуқлар учун бор куч билан интилмоқ лозим.

5. 为 *wei*。 。 。 奠定 *dian ding*。 。 基础 *ji chu*- учун замин яратмоқ.

那次代表大会为新民主主义革命在全国的胜利奠定了基础.

Na ci dai biao da hui wei xin min zhu yi ge ming zai quan guo de sheng li dian ding le ji chu.

¹³ 中国人民日报 *zhong guo ren min ri bao*. 2009 年 10 月 8 号。10 页。

Ушбу мажлис халқ демократик революциясининг галабаси учун замин яратади.

Агар ушбу қурилмани бирма-бир таржима қиладиган бўлсак, унда 为 *wei* айнан учун, 奠定 *dian ding* яратмоқ, 基础 *ji chu* асос маъноларини англатади. 奠定 *dian ding*。基础 *ji chu* икки сўз орасида аниқловчи ишлатилиши мумкин.

6. 从 ... 得出教训 *cong...xi qu (de chu) jiao xun* -дан сабоқ олмоқ.

通过认真总结经验，他们从失败中得出了教训。

Tong guo ren zhen zong jie jing yan, ta men cong shi bei zhong de chu le jiao xun.

Жиддий малака ошириши туфайли улар ўз хатоларидан сабоқ олишди.

从 *cong* (-дан) келишиги бўлиб, 得出 *de chu* феъл вазифасини бажармоқда, яъни олмоқ маъносини ангталмоқда. 教训 *jiao xun* эса ўрганмоқ маъносини билдиради.

7. 摆脱 *bai tuo*。。。束缚 *shu fu* – тушунмовчиликлардан халос бўлмоқ.

清醒地认识我国人口问题的严峻现实，摆脱“重男轻女”“多子多福”等阵旧的 传统观念的束缚。

Qing xing de ren zhi wo guo ren kou wen ti de yan jun xian shi, bai tuo “zhong nan jing nu” “duo zi duo fu” deng chu jiu de chuan tong guan nian de shu fu.

Жамиятимизнинг жиддий муаммосини англаб, “эркакларга ҳурмат билан, аёлларга эса ҳурматсизлик билан қараиш” ва “кўп фарзандлик- катта бахт” каби миллий қарашларимиздан воз кечишимиз керак.

8. 走上 *zou shang*。。。道路 *dao lu* - ...ўйлига турмоқ.

现在 我国经济已经渡过最困难的时期，走上了稳步发展的健康轨道。

Xian zai wo guo jing ji yi jing du guo zui kun nan de shi qi, zou shang le wen bu fa zhang de jian kan gui dao.

Ҳозирги пайтда мамлакатимиз иқтисодиёти кўп машаққатлардан ўтиб, ривожланиши йўлига қадам қўйди.

我们的教育科学文化工作正走上正轨并得到一定的发展。

Women de jiao yu ke xue wen hua gongzuo zheng zou rang zou gui bing de dao yi ding de fa zhan.

Таълим, фан ва маданият соҳасидаги ишларимиз тўғри йўлга туриб, бир мунча ютуқларга эришилди.

9. 为 *wei* 。 。 开辟 *kai bi* 。 。 道路 *dao lu* – учун йўл очиб бермоқ.

这为我国工业迅速的恢复和发展开辟了道路。

Zhe wei wo guo gong ye xun su de hui fu he fa zhan kai bi le dao lu.

Бу тез суръатларда қайта тикланиши ва ривожланиши учун кенг йўл очиб берди.

10. 把 *ba* 。 。 放在优先地位 *fang zai you xian di wei*- биринчи ўринга қўймоқ.

要把发展农业生产放在优先地位。

Yao ba fa zhan nong ye sheng chan fang zai you xian di wei.

Биринчи ўринга қишлоқ хўжалик тараққиётини қўйиши керак.

11. 把 *ba* 。 。 提上日程 *ti shang ri cheng*- кун тартибига қўймоқ.

把政治体制改革提上全党日程的时机已经成熟。

Ba zheng zhi ti zhi gai ge ti shang quan dang ri cheng de shi ji yi jing cheng shu.

Партия кун тартибига сиёсий тизим ислоҳотини қўйиши вақти келди.

12. 站在 *zhan zai* 。 。 前头 *qian tou*- бошқармоқ.

应当站在这个运动的前头。

Ying dang zhan zai zhe ge yun dong de qian tou.

Бу оқимни бошқариб туриши керак.

13. 迈出 *mai chu* 。 。 步代 *bu dai*- катта қадамларни босмоқ.

实现了党和国家工作中心的转移，在改革开放的道路上**迈出了**坚实的**步代**。

Shi xian le dang he guo jia gong zuo zhong xin de zhuan yi, zai gai ge kai fang de dao lu shang mai chu le jian shi de bu dai.

Партия ва мамлакат ишларида ўзгартиришлар киритиб, биз ислохотлар йўлида катта қадамларни босиб бормоқдамиз.

14. 发扬 *fa yang* 。 。 精神 *jing shen*- туйғуни уйғатмоқ.

发扬爱国主义精神。

Fa yang ai guo zhu yi jing shen.

Ватанпарварлик туйғусини уйғатмоқ.

15. 面着挑战.

Mian lin zhe tiao zhan.

Муҳокама қилиш.

16. 竞争正向传统提出**挑战**。

Jing zheng zheng xiang chuan tong ti chu tiao zhan.

Рақобатчилик анъаналарига қарши чиқмоқ..

17. 开辟 *kai bi* 。 。 。 新阶段 *xin jie duan*- янгиликни кашф этмоқ.

我们**开辟**了社会主义建设**新阶段**。

Wo men kai bi le she hui zhu yi jian she xin jie duan.

Биз социализм қуришининг янги маъррасини кашф этдик.

18. 设置 *she zhi* 。 。 。 障碍 *zhang ai*- тўсиқларни яратмоқ.

19. 排除 *pai chu* 。 。 。 障碍 *zhang ai*- тўсиқларни бартараф этмоқ.

多轨制既不符合国际管理，也不符合我国法律规定的同股同利原则，给股市的发展设置了**障碍**。

Duo gui zhi ji bu fu he guo ji guan li, ye bu fu he wo guo fa lu gui ding de tong gu tong li yuan ze, gei gu shi de fa zhan she zhi le zhang ai.

Кўп функционал иқтисодиёт халқаро тизимга ва мамлакатимиз томонидан ўрнатилган бир хил акцияларга бир хил даромад принципига мос келмаганлиги туфайли, у акциялар бозори ривожланишига тўсиқлар яратмоқда.

Замонавий матбуот матнларида штамплар ўз образлигини йўқотиб, идиоматик ибора бўлиб қолган образли иборалардан ясалишига қарамасдан тез – тез қўлланилади.

2§ Венъян – қадимги хитой тилининг матбуот тилидаги ўрни

Хитой публицистика матнларида вэньян, яъни қадимги хитой тили элементлари кенг қўлланилган. Уларга- чэньюлар, вэньян грамматикаси асосида қурилган шиорлар, ҳамда синтактик қурилмалар киради.

2.1. Сўз бирикмалар ва чэньюлар

Қуйида энг кўп ишлатиладиган фразеологияларни кўриб чиқсак ¹⁴:

1. 以古非今 *yi gu fei jin* – ўтмишига қараб ҳозирги кунга баҳо бермоқ.
2. 损公利私 *sui gong li si* - ўз манфаати учун жамоага зарар келтирмоқ.
3. 争先恐后 *zheng xian kong hou* – орқада қолишдан қўрқиб олдинга интилмоқ.
4. 名符其实 *ming fu qi shi* – исми жисмига мос.
5. 自食其力 *zi shi qi li* – ўз меҳнати билан кун кечирмоқ.
6. 必经之路 *bi jing zhi lu* – босиб ўтиши шарт бўлган йўл.

¹⁴ Никитина Т.Н. Грамматика китайского публицистического текста.: “Санкт-Петербург”, 2007.- 98стр.

7. 水落石出 *shui luo shi chu* – ҳақиқатнинг рўёбга чиқиши.

8. 前事不忘，后事之师 *qian shi bu wang, hou shi zhi shi* – ўтмиш келажакнинг устози.

Ушбу бирикмалар кўпинча гапда кесим вазифасида келади.

2.2. Сиёсий шиорлар

Чэньюни сиёсий шиорларда тез-тез ишлатишади. Масалан,

1. 实事求是 *shi shi qiu shi* – ҳақиқатдан келиб чиқиш¹⁵.

2. 自力更生 *zi li gen sheng* – ўз кучига таянмоқ.

3. 拨乱反正 *ba luan fan zheng* – ўз хатоларини тузатмоқ.

4. 百花齐放，百家争鸣 *bai hua yi fang, bai jia zheng wu*- гуллар очилсин, юзта мактаб рақобатлашсин.

5. 各尽所能 *ge jin suo neng* – ҳар бир кишидан бир қобилият.

6. 古为今用 *gu wei jin yong* – ўтмиш бугунги кун учун хизматда.

7. 推陈出新 *tui zhen chu xin* – ўтмишдан янгиликни қидирмоқ.

8. 一国两制 *yi guo liang zhi* – бир мамлакат икки тизим.

Баъзи бир замонавий грамматик нормалар асосида қурилган шиорлар:

1. 翻两番 *fan liang fan* – иккилантирмоқ.

2. 三个代表 *san ge dai biao* – учта ваколатхона.

2.3. Матбуот матнлардаги вэньян қурилмалари

“以 *yi* 。 。 。 为 *wei*” қурилмаси

¹⁵ Никитина Т.Н. Грамматика китайского публицистического текста.: “Санкт-Петербург”, 2007.- 98стр.

Замонавий матнларда вэньян қурилмалари орасида 以 *yǐ* 。 。 。 为 *wei* энг кенг тарқалган ҳисобланади. Мумтоз хитой тилида 以 *yǐ* элементи зарур ва зарур бўлмаган тўлдирувчини қабул қилиши мумкин эди. Масалан, сабаб тўлдирувчисини 为 *wei* тўлдирувчи билан 以 *yǐ* ни бошқариб, боғловчи ёки бирон иш-ҳаракатни бажармоқ маъносидаги феъл вазифасини бажарган.

Замонавий матнда 以 *yǐ* 。 。 。 为 *wei* қурилмасидаги 以 *yǐ* доимо тўлдирувчини қабул қилади. 为 *wei* эса феъл бўлиб, бирон нарсани маълум восита орқали бажармоқ маъносини билдиради. Баъзи ҳолларда 为 *wei* бош кесим вазифасини бажаради ¹⁶:

要以计划经济为主，市场调节为辅。

Yao yi ji hua jing ji wei sheng, shi chang diao jie wei fu.

Режали иқтисодиётни асосий, бозор бошқарувини эса ёрдамчи омилга айлантириши керак.

为 *wei* феъли гапда иккинчи даражали кесим вазифасида ҳам келиши мумкин:

我们要以马克思主义为指导，努力建设精神文明。

Wo men yao yi ma ke si zhu yi wei zhi dao, nu li jian she jing shen wen ming.

Биз марксизмдан фойдаланиб, рухий маданиятни шакллантиришига ҳаракат қилишимиз керак.

Аммо кўп ҳолларда 以 *yǐ* 。 。 。 为 *wei* қурилмаси ном аниқловчиси вазифасида келади:

1. 以私人企业为主的社会。

Yi si ren qi ye wei zhu de she hui.

Шахсий ташиқлотларга йўналтирилган жамият.

¹⁶ Кондрашевский А.Ф., Румянцева М.В. Практический курс китайского языка.

М.: “Восток-Запад”, 2005.-80стр.

2. 以各尽所能为原则的社会.

Yi ge jin suo neng wei yuan zi de she hui.

“*Ҳар бир шахсдан биттадан қобилият*” шиори билан ташкил топган жамият.

Ҳозирги кунда публицистик матнларда тилшунослар томонидан “*давомли уланган гап*” деб номланган қурилма сақланиб қолган. Тилшуносларнинг фикрича, бу турдаги гаплар икки ҳолатга мос тушган. Биринчисини *ўзгартирмоқ* маъноли феъл ташкил этади. У иш-ҳаракат объекти тўлдирувчисини бошқаради. Бироқ бу ҳолда биринчи иш-ҳаракатнинг объекти бир вақтнинг ўзида иккинчи ҳолатнинг субъекти вазифасини бажаради. Шунга асосланиб биринчи феълнинг тўлдирувчиси иккита вазифани бажаради. Шунинг учун бундай қурилмаларни яна “*Умумий бўлакли гап*” деб ҳам аташади.

*转失为胜 zhuan she wei sheng – мағлубиятни ютуққа айлантирмоқ*¹⁷ иборасини қуйидагича тавсифласак бўлади:

把失败转为胜利.

Ba she bei zhuan wei sheng li.

Ҳар қандай мағлубиятни, ютуққа ўзгартирмоқ.

Замонавий синонимик қурилмаларда кесим вазифасини мураккаб феъл бажаради. Унинг иккинчи элементи боғловчидир. Иш-ҳаракат объектининг тўлдирувчиси *把 ba* қўшимчаси ёрдамида киритилиб, кесим олдида қўйилади. Иккинчи тўлдирувчи- *нимага айлантирмоқ, қандай номламоқ* феъл-кесимдан кейин қўлланилади.

¹⁷ 王德库 .当代政论文体语言的修辞特色探析, ”北京”, 2004.-12 页。

Кўп ҳолларда вэньяндан кириб келган қурилмаларнинг элементлари бир бўғинли содда иероглифлар бўлади:

1. 化失为利 *hua she wei li* - ҳаражатни даромадга айлантирмоқ.
2. 转短为长 *zhuan duan wei zhang*- камчиликни ютуққа айлантирмоқ.
3. 转危为安 *zhuan wei wei an*– хатарни хавфсизга айлантирмоқ.

Аммо ушбу турдаги қурилмаларда замонавий кўп бўғинли иероглифлар ишлатилиши мумкин:

化消极因素为积极因素.

Hua xiao ji yin su wei ji ji yin su.

Салбий омилларни ижобий омилларга айлантирмоқ.

首先，感谢大家推举我作名央会长.

Shou xian, gan xie da jia tui ju wo zuo ming yang hui zhang.

Авваламбор, мен ўз миннатдорчилигимни барча мени ушбу мажлис бошлиғи этиб сайлаганларга билдирмоқчиман.

也有的地方称之为股份合作制企业.

Ye you de di fang chang zhi wei gu fen he zuo zhi qi ye.

Баъзи ҳудудларда уларни акционерлик коопертив жамият деб аташади.

2.4. Замонавий матбуот матнларда қадимги хитой тилининг ёрдамчи сўзлари

Замонавий публицистика матнларда мумтоз хитой тилининг барча ёрдамчи сўзлари учрайди. Фақатгина баъзи бирлари вэньяньнинг сўнги адабий тилидан кириб келган.

Биринчи навбатда – бу барча қўшимчалар. Масалан, 为 *wei* ва 以 *yi* қўшимчаларини кўриб чиқсак ¹⁸.

为 *wei* қўшимчаси тўлдирувчи билан бирга ишлатилади.

1. (他) 为我们开辟了社会主义建设的新道路。

(Ta) wei women kai bi le she hui zhu yi jian she de xin dao lu.

(U) Бизга (биз учун) социализм қуришининг янги йўлини очиб берди.

2. (这些) 为加快工业化提供安全保障。

(Zhe xie) wei jia kuai gong ye hua ti gong an quan bao zhang.

Бу индустриализация кучайиши хавфсизлиги кафолатини таъминлаб беради.

(индустриализацияни кучайтириши учун)

以 *yi* боғловчиси иш-харакат сабабини ёки мақсадини кўрсатади. Бу ўзбек тилидаги билан боғловчисига тўғри келади.

1. 投资者以其实力可以确定投资规模。

Tou zi zhe yi qi shi li ke yi que ding tou zi gui mo.

Инвестор ўзининг реал қобилиятлари асосида ўз капиталининг миқдорини аниқлаши мумкин.

2. 国家拥有的资本愈不是以支撑巨大的国有经济。

Guo jia yong you de tou zi tou bu shi yi zhi zheng ju da de guo you jing ji.

Мамлакат эга бўлган капитал, кундан кунга катта майдондаги давлат иқтисодиётини ушлаб туришига қурби етмаяпти.

3. 人类社会正以前所未有的速度产生着深刻的变化。

Ren lei she hui zheng yi qian suo wei you de su du chan sheng zhe shen ke de bian hua.

¹⁸ 王德库。当代政论文体语言的修辞特色探析。”北京”，2004.-15 页。

Ҳозирги кунда жамиятда тез суръатларда жадал ўзгаришлар юз бермоқда.
将 *jiang*- келаси замон кўрсаткичи.

双方认识到，这一问题将会严重妨碍中美关系的发展。

Shuang fang ren zhi dao, zhe yi wen ti jiang hui yan zhong fang ai zhong mei guan xi de fa zhan.

Икки томон ҳам ушбу муаммо келажакда Хитой ва АҚШ муносабатлари ривожланишига жиддий тўсиқ бўлишини англади.

中方声明在正常化以后将再次提出这个问题。

Zhong fang sheng ming zai zheng chang hua yi hou jiang zai ci ti chu zhe ge wen ti.
Хитой томонинг таъкидлашича, муносабатларнинг яхшиланишидан сўнг ушбу муаммо яна бир бор кўрилади.

2. 者 *zhe* – касб-ҳунар ясовчи кўшимча.

1. 小生产者 *xiao sheng chan zhe* – “Майда маҳсулот ишлаб чиқарувчи”.

2. 文艺工作者 *wen yi gong zuo zhe*- “Санъат ва адабиёт ишчилари”.

3. 所 *suo* - пассивлик кўшимчаси.

扭曲了的竞争所造成的损害，无比它所解决的问题多得多。

Chou qu le de jing zheng suo zao cheng de sun shang, wu bi ta suo jie jue de wen ti duo de duo.

Рақобатчиликнинг зарари фойдасига нисбатан кўп.

Ушбу маъно билан 所 *suo* “所谓 *suo wei* – деб номланиши”, “有所 *you suo* - ҳар қандай жойда” каби қурилмаларда иштирок этади.

这使得刚刚有所恢复的农业由于投久不是而更加脆弱。

Zhe shi de gang gang you suo hui fu de nong ye you yu tou jiu bu er gen jia cui rong.

Эндигина улгаётган қишлоқ хўжалик капиталнинг етишмаслиги оқибатида сўниб қолади.

4. 所以 *suo yi* - шунинг учун, бўлганлиги сабабли.

他生病了，所以没有来。

Ta sheng bing le, suo yi mei you lai.

У касал бўлганлиги сабабли келмади.

5. 之 *zhi* ёрдамчи сўзи бир нечта вазифани бажаради.

А) тўлдирувчи вазифасини.

既要坚持思想教育为主，也要辅之必要的经济措施，行政措施和组织措施。

Ji youjian chi si xiang jiao yu wei zhu, ye yao fu zhi bi yao de jing ji cuo shi, xing zheng cuo shi he zu zhi cuo shi.

Агар биз зоявий тарбияни биринчи ўринга қўйсак, уни иқтисодий, бошқарув ва организацион жиҳатдан қўллаб-қувватлашимиз ҳам керак бўлади.

那么这个社会就可能陷入无政府的混乱之中。

Na me zhe ge she hui jiu ken eng xian ru wu zheng fu de hun luan zhi zhong.

Унда бундай жамият анархияга олиб келиши мумкин.

社会成员是根据自己的意志来订法律并把自己置于法律的约束之下。

She hui cheng yuan shi gen ju zi ji de yi zhi lai ding fa lu bing ba zi ji zhi yu fa lu de yue shu zhi xia.

Жамият аъзоси ўзининг ҳаволаси билан қонун чиқариб, ўзини ўша қонун назорати остига жойлаштиради.

Б) 的 *de* қўшимчасининг синоними бўлиб хизмат қилади.

世纪之交 *shi ji zhi jiao* – даврлар чораҳаси.

入党之时 *ru dan zhi shi* – партияга кириш вақти.

В) гапда эгадан кейин қўлланилади.

Г) Аммо кўп ҳолларда 之 *zhi* ўрин-жой, ҳаракат феъллари иштирок этган қурилмаларда ишлатилади.

使社会处于一种井然有序的稳定之中.

Shi she hui chu yu yi zhong jing ran you yu de wen ding zhi zhong.

(Бу) жамиятга барқарорлик ҳолатида бўлиш имкониятини яратади.

之 *zhi* ёрдамчи сўзи ўрин-пайт феълли қурилмаларда ҳам иштирок этиши мумкин:

用形象的说法是：“在民主与自由，结婚之前，有一段专制与自由的，调情斯”。

Yong xing xiang de shuo fa shi: “ zai min zhu yu zi you, jie hun zhi qian, you yi duan chuan zhi yu zi you de, diao qing si”.

Демократия ва эркинлик “турмушга чиқиш” иборасини ишлатганимиздан олдин диктаторликнинг эркинлик билан “ўйини” даври ҳам бўлади.

Д) 之 *zhi* сон билан ҳам ишлатилади.

Масалан, “之一” *zhi yi* – барчасидан бири

б. 而 *er* ёрдамчи сўз бўлиб, у иккита вазифани бажаради. Улар: тенг боғловчи ва зидловчи боғловчи.

Гап охирида 而 *er* дан сўнг келган ибора ёки сўз кесим бўлиб келади.

在一个社会中，民主制度是一种外在的政治制度，而民主精神则是社会成员内在的思想品质。

Zai yi ge she hui zhong, min zhu zhi du shi yi zhong wai zai de zheng zhi zhi du, er min zhu jing shen ze shi she hui cheng yuan nei zai de si xiang pin zhi.

Ҳар қандай жамиятда демократик тизим – бу ўзига хос ташиқи сиёсий тизим, демократиянинг жони эса- бу жамият аъзосининг ички хусусияти.

儒教历来就是作为官方的意识形态而存在的。

Ru jiao li lai jiu shi zuo wei guan fang de yi zhi xing tai er cun zai de.

Қадимда конфуцийлик гоёси расман давлатнинг гоёси сифатида қабул қилинган.

7. 则 *ze* боғловчиси мураккаб гапнинг биринчи қисмида натижа боғловчиси бўлиб хизмат қилади.

新权威主义者认为，在专制政体下进行现代化有成功的先例可借鉴，而倡导民主自由与经济发展同进行，则会导致社会骚动。

Xin quan wei zhu yi zhe ren wei, zai chuan zhi zheng tixia jin xing xian dai hua you zheng gong de xian lie ke jie jin, er chang dao min zhu zi you yu jing ji fa zhan tong jin xing, ze hui dao zhi she hui sao dong.

Янги авторитаризм тарафдорларининг фикрича, диктаторлик тузими шароитларида модернизация қуришининг муваффақиятли мисоллари мавжуддир. Агарда демократия ва эркинлик бир паллада иқтисодий ривожланиш билан бирга борса, бу жамиятда сиёсатнинг барқарорлигига олиб келади.

8. 其 *qi* қаратқич келишиги.

中国共产党的历史地位及其作用，始终是与她的先进性关系在一起的。

Zhong guo gong dan de li shi di wei ji qi zuo yong, shi zhong shi yu ta de xian jin xing guan xi zai yi qi de.

Хитой компартиясининг қадимдан тутган ўрни доимо унинг прогрессив характери билан чамбарчас боғлиқ бўлган.

其发展历经困难曲折。

Qi fa zhan li jing kun nan qu zhe.

Унинг ривожланиш йўли жуда машақатли бўлган.

9. Инкор.

Мумтоз хитой тилида ишлатилган инкор қўшимчаларининг барчаси ҳозирги кундаги публицистик матнларда ҳам учрайди: 无 *wu*, 非 *fei*, 未 *wei*, 否 *fou*, 莫 *mo*, 毋 *wu*.

А) 无 *wu* инкор қўшимчаси “有 *you* – эга бўлмоқ” феълининг антоними ҳисобланади.

尊严超越一切价值，无等值物可替换的，它不可衡量，无法估价。

Zun yan chao lai yi qie jia zhi, wu deng zhiwu ke ti huan de, ta bu ke heng liang, wu fa gu jia.

(Одамнинг) қадр-қиммати –бу унинг энг қимматбаҳо бойлиги бўлиб, унга тенг келадиган ва ўрнини боса оладиган ҳеч нарса йўқ.

Бошқа бир матнда куйидагича берилган:

没有相对价值的物 实际上并无明显的区别。

Mei you xiang dui jia zhi de wu shi ji shang bing wu ming xian de qu bie
Аслида бу ерда аниқ фарқ мавжуд эмас.

Кўп ҳолларда 无 *wu* вэньян элементларида учрайди.

相当一部分银行贷款有去无回。

Xiang dang yi bu fen yin handai kuan you qu wu hui.

Банк кредитларининг катта қисми қайтариб берилмас эди.

(сўзма-сўз таржима: чиқим бор, кирим йўқ)

Б) 非 *fei* инкор қўшимчаси мураккаб терминларда қўлланилади.

1. 非国有企业 *fei guo you qi ye* –нодавлат ташилотлари.

2. 非法活动 *fei fe huo dong* – ноқонуний ҳаракат.

3. 非国有经济 *fei guo you jing ji* – нодавлат иқтисодиёти.

4. 非公有制 *fei gong you zhi* –ножамият мулки.

В) 未 *wei* – ҳали эмас маъносини билдириб, ўтган замонни кўрсатади.

我国作为一个发展中的社会主义大国尚未实现国家工业化。

Wo guo zuo weiyi ge fa zhanzhong de she hui zhu yi da guo shang wei shi xian guo jia gong ye hua.

Бизнинг мамлакатимиз йирик ривожланаётган социалистик давлат бўлишига қарамай, ҳали ҳам бутун мамлакат индустриализацияси амалга оширилгани йўқ.

工业化对农业的可持续发展尚未产生现实。

Gong ye hua dui nong ye de ke che xu fa zhan tang wei chan sheng xian shi.

Индустриализация ҳали қишлоқ хўжалигининг босқичма-босқич ривожланишига тўсиқ яратгани йўқ.

С) 否 *fou* инкор қўшимчаси 能否 *neng fou* бўлиши мумкин ёки йўқ, 是否 *shi fou* бўлади ёки йўқ, 否则 *fou ze* акс ҳолда каби қурилмаларда ишлатилади.

Юқорида кўрсатилган иккита сўз бирикмаси сўроқ гапларда ишлатилади.

承包制能否使农民彻底摆脱贫困，走向富裕？

Cheng bao zhi neng fou shi nong min che di bai tuo qiong nan, zou xiang fu yu?

Ушбу тизим оддий халқни қашоқликдан дан халос эта оладими, ривожланиш бўладими?

社会主义社会的生产关系和上层建筑必须与生产力的水平相适应，否则就会影响甚至阻碍社会主义的发展。

She hui zhu yi she hui de sheng chan guan xi he shang ceng jian zhu bi xu yu sheng chan li de shui ping xiang shi ying, fou ze jiu hui ying xiang she hui zhu yi de fa zhan.

Ишлаб чиқариш муносабатлари ва социал жамоадаги кайфият ишлаб чиқариш кучи билан бир паллада бўлиши шарт, акс ҳолда бу социализмнинг ривожланишига тўсқинлик қилади.

Д) 毋 *wu* инкор қўшимчаси ман этиш маъносини билдиради.

毋庸讳言 *wu yong hui yan*- яширманг!

Е) Ўрин-жой инкор кўшимчаси 莫 *то* ҳеч кимдан эмас, ҳеч нарсадан эмас каби маъноларни билдиради.

世界上最大的骗局，莫过于此。

Shi jie shang zui da de pian ju, mo guo yu ci.

Дунёда бундан катта ёлгон бўлмаган.

(Сўзма-сўз таржима: ҳаттоки дунёдаги энг катта ёлгон бунга етмайди)

如 *ru* билан 莫 *то* биргаликда ишлатилганда маслаҳат маъносини билдиради.

1. 与其家里坐着莫如出去走走。

Yu qi jia li zuo zhe mo ru chu qu zou zou.

Уйда ўтиргандан кўра, айланиб келиш маъқулроқ.

Гапда бошқа инкор кўшимчалар билан 莫 *то* кучли тасдиқни билдиради.

2. 莫不以先目者为快.

Mo bu yi xian tu zhe wei kuai.

Бунини биринчи кўришини ҳоҳламагани ўзи йўқ.

3. 莫非他 *mo fei ta*- бу албатта у.

10. 凡 *fān*- ҳар ким, ҳар сафар.

凡青史留名者.

Fān qīng shǐ liú míng zhě.

Ўз исмини тарихда қолдирган ҳар бир киши.

凡我们计划不到的，自由市场就可以钻空子。

Fān wǒ men jì huà bu dào de, zì yóu shì chāng jiù kě yǐ zuān kōng zǐ.

Бизнинг режамиз етиб боргани биланоқ, эркин бозор кириб келиши мумкин.

11. 宜 yí— мос, талабга мувоффиқ. 于 yú қўшимчаси билан бирга қўлланилиб, керак, муҳтож маъноларга эга бўлади.

职工个人的持股比例不宜限制过死。

Zhi gong ge ren de chi gu bi lib u yi xian zhi guo si.

Ҳар бир ишчининг акциядаги улушини қатъий чекламаслик керак.

但经营者所持有的股权不宜超过职员持股的总和。

Dan jing ying zhe suo chi you de gu quan bu yi chao guo zhi yuan chi gu de zong he.

Бошлиқларнинг акция нархлари ишчи ва ходимлар акция нархларидан ошмаслиги лозим.

一些特大型不可再生资源的开发，在我国当前情况下，也宜于由国家兴办。

Yi xie te da xing bu ke zai sheng zi yuan de kai fa, zai wo guo dang qian qing kuang xia, ye yu yi you guo jia xing ban.

Баъзи бир йирик ресурсларни регенирациясига қодир бўлмаган корхоналар, мамалакатимизнинг ҳозирги шароитларида ҳукумат ёрдамига муҳтож.

Биринчи боб бўйича қуйидаги хулосаларни чиқаришимиз мумкин:

1. Матбуот матнда гапнинг актуал бўлинишини етказиб беришда турли грамматик қурилмалар қўлланилади. Буларга 拿。。。来说 ná。。。 lái shuō; 对于。。。来说 duì yú。。。 lái shuō; 是。。。的 shì。。。 de ажратиш қурилмаси; 的是 de shì қурилмаси; 的。。。有 de。。。 yǒu қурилмаси;

2. “是 shì。。。的 de” ва “的是 de shì” қурилмалари гапни аниқ икки қисмга ажратишади: мавзу ва рема;

3. 不如 *bu ru* бирикмаси икки гапни боғлаб, иккинчи гапда хоҳиш-истак маъносини кўрсатади. Агар 不如 *bu ru* қурилмаси эга ва кесим орасида турса, унда маслаҳат маъноси келиб чиқади;

4. Қолипли қурилмаларнинг грамматик хусусиятларини етказишда пассив қурилмалардан, 就 *jiu* ва 于 *yu* қўшимчаларидан, 如何 *ru he* ва 何在 *he zai* сўз бирикмаларидан фойдаланилади;

5. Адабий тил вэньяндан замонавий тилга фақатгина бир нечта сўз бирикмалар ва ёрдамчи сўзлар ўтган;

6. Ченюйларни ички таркиби бўйича икки гуруҳга : параллел бўлмаган ва параллел қурилмали ченюйларга ажратилиши кузатилди. Чэньюйлар аксарият ҳолларда сиёсий шиор ва даъват сифатида ишлатилади;

7. Замонавий матнда вэньяннинг энг кенг тарқалган қурилмаси 以。 。 。 为 *yí*。 。 。 *wéi* . Қадимги хитой тилида мазкур қурилма 以 *yí* олд қўшимчаси мажбурий ва мажбурий бўлмаган тўлдирувчи вазифасида келган;

8. Мумтоз хитой тилида ишлатилган инкор қўшимчаларининг барчаси ҳозирги кундаги публицистик матнларда ҳам учрайди: 无 *wu*, 非 *fei*, 未 *wei*, 否 *fou*, 莫 *mo*, 毋 *wu*.

II Боб. Матбуот матнларида морфемик контракциянинг қўлланилиши

Хитой тилида янги сўзлар қурилмаси тузилишининг мураккаблашувиға жавобан кўплаб янги қисқартма сўзлар пайдо бўлди. Хитойда бир қатор янги лексикографик мақолалар, шунингдек қисқартма сўзлар луғатларининг чоп этилиши морфемали контракциянинг янгича сўз ясаш усули сифатида қарашға имкон беради.

Морфемик контракция- бу мураккаб сўз бирикмаси ёки иборанинг соддалашуви натижасида юзага келган янги сўз.

Публицистик матнларда кўпинча терминлар, географик жойлар, давлат идораларининг номлари қисқартирилади.

Замонавий хитой тилида морфемик контракциянинг 4 тури мавжуд:¹⁹

- 1) 縮合 *suo he*- *сиқиш*;
- 2) 节略 *jie lue* – *тушириб қолдириш*;
- 3) 簡代 *jian dai*- *қисқартириш*;
- 4) 统括 *tong kuo*- *умумлаштириш*.

Ушбу морфемик контракция турлари ҳам бир нечта қисмларға бўлинади.

1§ 縮合 *suo he*- *сиқиш*

Ушбу турда сўз ёки сўз бирикмаси компонентларға бўлиниб кетади (морфема, сўз, сўз бирикмаси). Сўнг уларнинг бир қисми туширилиб, қолган қисми эса бирлашиб, морфемик контракцияни ҳосил қилади. Масалан, 扫除文盲 *sao chu wen tang*- *саводсизликни бартараф этмоқ*, сўз бирикмаси 扫除 *sao chu* -*бартараф этмоқ* ва 文盲 *wen tang*- *саводсизлик* сўзларига

¹⁹ Хаматова А.А. Словообразования современного китайского языка.- М.:

“Муравей”, 2002. – 25стр.

бўлинади. Сўнгра 除 *chu* ва 文 *wen* морфемалари туширилиб, 扫 *sao* ва 盲 *tang* бирлашади. Натижада 扫盲 *sao tang* саводсизликни бартараф этмоқ морфемик контракцияси ҳосил бўлади.

Морфемик контракциянинг бу тури одатда кўпроқ қўлланилади. Қуйида атрибутив ва капулятив йўли билан ҳосил бўлган морфемик контракцияларни кўриб чиқамиз.

1. Бош морфемаларнинг бирлашиши.

А. Капулятив шакли:

1. 科学技术-科技 *ke xue ji shu – ke ji*.

Фан ва техника.

2. 股市场-股市 *gu fen shi chang- gu shi* ²⁰.

Акциялар бозори.

3. 两个国家-两国 *liang ge guo jia- liang guo*.

Икки давлат.

4. 全体会议-全会 *quan ti hui yi- quan hui*.

Плениум.

В. Атрибутив шакли.

立体式交通-立交 *li ti shi jiao tong- li jiao*.

Ечим.

С. От – объект шакли:

反对霸权主义-反霸 *fan dui ba quan zhu yi- fan ba*.

Якка ҳукмронликка қарши курашиш.

2. Биринчи сўзнинг бош морфемаси билан иккинчи сўзнинг охириги морфемасининг бирлашуви.

²⁰ 今日中国 *jin ri zhong guo*. 2009年9月25号- 23页.

А. Атрибутив шакли.

1. 归国华侨- 归侨 *gui guo hua qiao- gui qiao.*

Хитой муҳожирлари.

2. 四个现代化-四化

Si ge xian dai hua - si hua

Тўрт модернизация

В. От- объект шакли.

增加生产- 增产 *zeng jia sheng chan- zeng chan.*

Ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтирмоқ.

3. Биринчи сўзнинг бош морфемаси билан иккинчи сўзнинг бош ва охири морфемаларнинг бирлашуви.

Морфемик контракциянинг ушбу шакли асосан ташкилот номларнинг қисқартирилишида қўлланилади.

人民代表大会 - 人代会 *quan guo ren min dai biao da hui - ren dai hui* ²¹.

Умумхитой халқ ваколатчиларнинг йиғини.

4. Биринчи сўзнинг билан кейинги сўзларнинг бош морфемаларнинг бирлашуви.

国际乒乓球联合会- 国际乒联.

Guo ji ping pang qiu lian he hui- guo ji ping lian.

Кичик теннис халқаро ташкилоти.

5. Биринчи сўз билан иккинчи сўз охири морфемасининг бирлашуви.

供销合作社 – 供销社 *gong xiao he zuo she- gong xiao she.*

Кооператив по снабжению и сбқту.

²¹北京青年报 *bei jing qing nian bao.* 2009 年 12 月 23 号- 30 页。

6. Биринчи сўзнинг охирги морфемаси билан иккинчи сўзнинг бош морфемасининг қўшилиши.

人民警察- 民警 *ren ming jing cha- min jing.*

Халқ посбони.

7. Иккала сўзнинг охирги морфемаларининг қўшилиши.

华侨事务- 侨务 *hua qiao shi wu- qiao wu.*

Хитой миждоҳирлари билан боғлиқ бўлган иш ва муаммолар.

8. Сўзларнинг биринчи морфемалари билан охирги сўзнинг қўшилиши.

降低噪音系数- 降噪系数 *jiang di zao yin xi shu- jiang zao xi shu.*

Овоз пасайишининг коэффиценти.

9. Биринчи сўзларнинг морфемалари билан охирги сўзнинг қўшилиши.

记录重放磁头- 记放磁头 *ji lu zhong fang ci tou- ji fang ci tou.*

Видео кассетанинг магнитдан ясалган учи.

国家企业改革- 国企改革 *guo jia qi ye gai ge - guo qi gai ge.*

Давлат корхоналарининг ислоҳоти.

10. Бутун сўзнинг туширилиб қолдирилиши. Ушбу шакл билан асосан фан ва техника атамалари, ҳамда ташкилотлар номи ясалади.

A. Охирги сўзнинг туширилиши.

中等专业学校- 中等 *zhong deng zhuan ye xue xiao – zhong deng.*

Ўрта махсус мактаб.

B. Биринчи сўз туширилиб қолдирилади.

中国共产党中央军事委员会 – 中央军委.

Zhong guo gong chan dan zhong yang jun shi wei yuan hui- zhong yang jun wei.

ЦК КПК қошидаги ҳарбий йиғин.

C. Ўртада жойлашган сўз туширилиб қолдирилиши.

抗日军政大学- 抗大 *kang ri jun zheng da xue - kang da.*

Японияга қарши қаратилган ҳарбий – сиёсий академия.

D. Биринчи ва ўртада жойлашган сўз туширилади.

中华人民共和国第六届全国人民代表大会-六届人大.

Zhong hua ren mingong he guo di liu jie quan guo ren min dai biao da hui – liu jie ren da.

ВСНП сессиясининг олтинчи чақириғи.

14. Саналарнинг қисқариши ²².

Одатда 月 *yue ой* ва 日 *ri кун* қисқаради.

1. 五月四日- 五四 *wu yue si ri – wu si.*

Тўртинчи май ҳаракати.

2. 七月一日- 七一 *qi yue yi ri- qi yi.*

Биринчи июль.

2§ 节略 *jie lue-* тушириб қолдириш

Морфемик контракциянинг ушбу турида фақатгина жой номи қолдирилади ²³.

1. 复旦大学- 复旦 *fu dan da xue – fu dan.*

Фудан номидаги университет.

2. 王府井大街- 王府井 *wang fu jing da jie – wang fu jing.*

Ванфуцзин кўчаси.

3. 中央委员会- 中央 *zhong yang wei yuan hui- zhong yang.*

Марказий қўмита.

²² 陈建民.现代汉语里的简称一附论统称和词语的减缩.“中国语文”, 1963年, 第4期- 23页

²³ 徐光耀民.缩略语的划界和范文题.“一语文建设”, 1988年, 第11期- 45页.

3§ 簡代 *jian dai*- қисқартириш ва алмаштириш

Қуйидаги морфемик контракция тури ёрдамида жой номлари ва атамалар ҳосил бўлади. Улар барқарор ва ўзгармасдир ²⁴.

1. Алмашинув.

Алмашинув географик жой номларида ишлатилади. ушбу ҳолат географик ва тарихий омиллар таъсирида ҳосил бўлган.

上海 *Shang hai* - 沪 *Hu* – *Шанхай*.

山东 *Shan dong* - 鲁 *Lu* – *Шаньдун*.

南京 *Nan jing* - 宁 *Ning* – *Нанкин*.

广州 *Guan zhou*- 穗 *Sui*- *Гуанчжоу*.

湖南 *Hu nan*- 湘 *Xiang* – *Хунан*.

2. Қисқартириш.

А. Шаҳар, туман, давлат номларининг қисқариши.

1. Сўзнинг бош ёки охири қисмидан ташкил топган қисқартмалар:

天津 *Tian jin*- 津 *Jin*- *Тяньцзинь*.

北京 *Bei jing*- 京 *Jing*- *Пекин*.

青海 *Qing hai*- 青 *Qing*- *Цинхай*.

2. Бош ва охири морфемаларнинг бирлашишидан ташкил топган морфемик контракция.

中华人民共和国- 中国 *zhong hua ren min gong he guo- zhong guo*.

Хитой Халқ Республикаси.

3. Биринчи ва охири сўзнинг бош морфемаларининг қўшилиши.

苏维埃社会主义共和国联盟- 苏联.

²⁴ Хаматова А.А. Словообразования современного китайского языка- М.: “Муравей”, 2002. – 25стр.

Su wei ai she hui zhu yi gong he guo lian meng – su lian.

СССР.

4. Фақатгина биринчи сўз иштирок этадиган қисқартма.

罗马尼亚人民共和国- 罗马尼亚 *luo ma ni ya gong he guo- luo ma ni ya.*

Руминия.

В. Исмларнинг қисқариши.

1. Мартаба ёки бошқа кўрсаткичлар бўйича қисқариш.

毛泽东主席- 主席 *mao ze dong zhu xi- zhu xi.*

Раис.

2. Исм ва шарифнинг қисқариши.

周挺杉- 老周 *Zhou Ting Shan – Lao Zhou.*

Ҳурматли Чжоу.

4§ 统括 *tong kuo-* умумлаштирув

1. Асосий сўз асосида умулаштирув ²⁵.

讲文明，讲礼貌，讲卫生，讲秩序，讲道德- 五讲。

Jiang wen ming, jiang li mao, jiang wei sheng, jiang zhi xu, jiang dao de.

Маданиятга риоя қилмоқ, ширин сўз бўлмоқ, гигиена, тозалик ва мораль қоидаларига риоя қилмоқ.

2. Маъно жиҳатдан умулаштирув.

马，牛，羊，鸡，犬，猪- 六畜。

Ma, niu, yang, ji, quan, zhu- liu chu.

От, сизир, қўй, товуқ, ит, чўчқа- бта уй ҳайвони.

2. Комплекс умумлаштирув.

²⁵ 程荣。试谈词语缩略.1992年，第7期- 53页.

Қисқартирувнинг ушбу тури маъно, асосий сўз ва стилистиканинг умулаштируви асосида амалга ошади.

水, 肥, 土, 种, 密, 保, 工, 管- 八字宪法。

Shui, fei, tu, zhong, mi, bao, gong, guan.

Сув бермоқ, удобрение сепмоқ, ерни яхшилаштирмоқ, экин экмоқ, ўсимликларни ҳимояламоқ, қишлоқ хўжалик анжомларини ривожланттирмоқ ва экинларни парваришламоқ – агротехниканинг 8та асосий қондасидар.

Агар қисқартмаларда тартиб сон келса, унда ҳисоб сўз ишлатилмайди. Грамматик нормалари вэньян асосида қурилади ²⁶:

四人帮 *si ren ban* – тўрт кишилик гуруҳ.

四代 *si dai* – тўртта модернизация.

四小龙 *si xiao long* – тўртта кичик аждарҳо.

两国 *liang guo* – икки мамлакат.

三大改造 *san da gai zao* – учта буюк ўзгариш.

一股一票 *yi gu yi yao* – битта акция бир овоз.

一人一票 *yi ren yi yao* – бир одам бир овоз.

Кундан кунга публицистика матнларида қисқартмалар кўпайиб бормоқда. Алоҳида қийинчиликларни иқтисодий, техник ва илмий атамалар келтириб чиқармоқда.

Хитойнинг бошқа мамлакатлар билан иқтисодий, маданий, сиёсий алоқаларининг кенгайиши натижасида хитой тилига катта миқдорда атамалар кириб келди. Баъзи ҳолларда бутун атама ёки унинг бир қисми лотин тилида ёзилади. Масалан, WTO, BP 机 *ji*- *пейджер*, SARS- *пневмония касаллиги*.

Транскрипциянинг ишлатилиши ҳам йўқ эмас.

²⁶ 陵源蒸煮。现代汉语缩略语，”一语文出版社”，2000年.-65页。

因特网- *yin te wang*- интернет.

Аммо кўпинча атама хитой тилига таржима қилинади.

计算机网络- *ji suan ji wang lian* – компьютер алоқаси.

安乐死 *an le si* – эвтаназия.

Шунингдек, атамаларнинг катта қисми қисқарган шаклда ишлатилади:

上网 *shang wang* – интернетга кирмоқ.

网民 *wang min* – интернет фойдаланувчиси.

网址 *wang zhi* – электрон почта.

网页 *wang ye* – интернет варақаси.

网站 *wang zhan*- сайт.

Иккинчи боб бўйича қуйидаги хулосаларни чиқаришимиз мумкин:

1. 缩合 *suo he*- *сиқиш*, морфемик контракциянинг ушбу тури бош морфемаларининг бирикиши, ҳамда қолган қисмининг тушириб қолдирилиши натижасида юзага келади. Яъни АБВГ- АВ шаклида;
2. 节略 *jie lue*- *тушириб қолдириш*, морфемик контракциясида фақатгина жой номлари қолдирилади;
3. 简代 *jian dai*- *қисқартириш ва алмаштириш* тури ёрдамида географик жой номлари, ҳамда атамалар ҳосил бўлади;
4. 统括 *tong kuo*- *умумлаштирув*, морфемик контракция турида маъноси бир-бирига яқин сўзлар умумий сўз остида бирлашади.

III Боб. Матбуот матнларида тиниш белгилар ишлатилишининг ўзига хос хусусиятлари

Тиниш белгилари матбуот тили стилистик хусусиятларига катта таъсир кўрсатади. Хитой тили матнларида тиниш белгиларнинг ишлатилиши ўзига хосдир. Авваламбор вергул хусусиятларини бирма-бир кўриб чиқсак.

*Оддий гапларда эга ва кесим орасига вергулнинг қўйилиши*²⁷

1. 这些基本目标和政策，有机统一，不可分割。

Zhe xie jib en tu biao he zheng ci, you ji tong yi, bu ke fen ge.

Ушбу асосий мақсадлар ва сиёсий тадбирлар биологик жиҳатдан бир бутун-ажралмас.

2. 我国的生产的发展，远远落后于发达的资本主义国家。

Wo guo de sheng chan de fa zhan, yuan yuan luo hou yu fad a de zi ben zhu yi guo jia.

Бизнинг мамлакатимизда ишлаб чиқаришнинг ривожланиши суръатлари ривожланган капиталистик мамлакатлардан анча орқади.

Вергул ёрдамида модал феълни асосий феъл-кесимдан ажратиши

双方决心，本着平等互利的原则，加强经济，文化，科技和其他方面的联系。

Shuang fang jue xin, ben zhe ping deng hu li de yuan ze, jia qiong jing ji, wen hua, ke ji he qi ta fang mian de lian xi.

Икки томон бир хил имкониятларга асосланиб, иқтисодиёт, маданият, таълим, илм, техника ва бошқа соҳаларни ривожлантиришига аҳд қилишди.

²⁷ Кондрашевский А.Ф., Румянцева М.В. Практический курс китайского языка, М.: “Восток-Запад”, 2005. -80стр.

Бир турдаги элементлар мавжуд бўлган гапларда вергулнинг ишлатилиши

Умуман олганда бир турдаги элементларни ажратишда махсус “чапача” вергул ишлатилади. Аммо баъзи ҳолатларда бир турдаги элементларни оддий вергул билан ҳам ажратишади. Айниқса бир турдаги элементлар кесим иштирок этган қурилмалар таркибида бўлса.

“在（当）zai(dang)。 。 。时候 shi hou” қурилмасида бир турдаги элементлар²⁸

1. 在那两次转变中，当党和人民的力量遭到惨重损失，革命陷于，危机的时候，国内外敌人都认定我们必将失败。

Zai na liang ci zhuan bian zhong, dang dan he ren min de li liang zao dao xiu zhong sun shi, ge ming xian yu, wei ji de shi hou, guo nei wai gu ren dou ren ding wo men bi jiang she bei.

Ушбу икки ўзгаришлар давомида партия ва халқ жиддий зарар кўрганда, революция инқирозга тушганда, мамлакат ва унинг ташқарисидаги душманларнинг таъкидлашича, биз албатта мағлубиятга учрашимиз керак.

对 *dui*，对于 *dui yu* сўзлари бир турдаги тўлдирувчиларни вергул билан ажратади.

2. 认真学习和深刻理解这些重大理论贡献，对于我们全面正确地贯彻落实十五大精神，坚定不移地沿着邓小平同志开创的建设有中国特色社会主义道路胜利前进，把我们的事业全面推二十一世纪，具有重要意义。

Ren zhen xue xi he sheng ke li jie zhe xie zhong da li lun gong xian, dui yu wo men quan mian zheng que di gui qie luo shi shi wu da jing shen, jian ding bu yi di yan

²⁸ Горелов В.И. Теоретическая грамматика китайского языка-М., 1989.

zhe deng xiao ping tong zhi kai chuan de jian she you zhong guo te se she hui zhu yi dao lu sheng li qian jin, ba wo men de shi ye quan mian tui er shi yi shi ji, ju you zhong yao yi yi.

Ушбу жиддий теоретик ҳисса масалани чуқур ўрганиш, 15-чи чақириқнинг гоёсини амалга ошириш учун катта аҳамиятга эга, шунингдек, ўз мақсадимиз сари, яъни жанобу олийлари Дэн Сяопин томонларидан йўлга қўйилган социал бозор иқтисодиёти сари 21- асрга йўл олишимиз керак.

3. 毫无疑问，这对我们澄清思想上的种疑惑，深刻认识我国的基本国情，正确把握党的基本理论‘基本路线，始终把发展社会生产力作为考虑一切问题的出发点，把“三个有利于“作为检验一切工作的根本标准，按照建设有中国特色社会主义事业的总体布局，脚踏实地把政治‘经济‘文化建设全面推向新世纪，具有重大的现实意义和长远的历史意义。

Hao wu yi wen, zhe dui wo men deng qing si xiang shang de zhong yi huo, shang ke ren zhi wo guo de ji ben guo qing, zheng que ba wo dan de jib en li lun, jib en lu xian, shi zhong ba fa zhan she hui sheng chan lizuo wei kao lu yi qie wen ti de chu fa dian, ba “san ge you li yu” zuo wei cha yan yi qie gong zuo de gen ben biao zhun, an zhao jian she you zhong guo te se she hui zhu yi shi ye de zong ti bu ji, jiao ta shi dib a zheng zhi , jing ji, wen hua jian she quan mian tui xiang xin shi ji, ju you zhong da de xian shi yi yi he chang yuan de li shi yi yi.

Бу албатта бизнинг гоёга нисбатан бўлган шубҳаларни йўқотишга, мамлакатимиз ҳолатини чуқур англашга, партиямизнинг асосий гоёсини англашга, жамиятнинг ишлаб чиқариш кучини мустаҳкамлашга, “уч йўналиш”ни таҳлил қилишда асосий бўғинга айлантиришга, ҳақиқатдан узоқ кетмай кейинги асрга бутунлай сиёсий, иқтисодий ва маданий қурилишни кўчиришда катта амалий ва тарихий аҳамиятга эга.

Юқорида кўрсатиб ўтилган гапда саккизта оддий ва учта “чаппа” вергуллар ишлатилган. Биринчи оддий вергул гапдаги информацион сўз бирикмаларни ажратади. бешта вергул эса 对 *dui* қўшимчасини бошқариб, тўлдирувчиларни ажратади. Шу билан бирга, 推向 *tui xiang* феъли билан шаклланган тўлдирувчилардан бири ўз ичига 按照 *an zhao* қўшимчаси билан киритиладиган иккинчи даражали элементни қамраб олади. Ушбу элемент ҳам вергул билан ажратилган (саккизинчи), 推向 *tui xiang* феъли 把 *ba* қўшимчаси билан бўлган тўлдирувчини бошқаради. Унда учта аниқловчи бўлиб, улар “чаппа” вергуллар билан ажратилган. Яна худди шундай вергул 把握 *an wo* кесим- тўлдирувчиси билан ажратилади. Саккизинчи оддий вергул феълдан олдин қўйилган.

Феъл-кесим ёки боғловчи ишлатилган гапда, икки ёки бир элементли қурилма бўлиши мумкин. Ушбу ҳолда, эга кесимдан вергул орқали ажратилади; агар қурилмада тўлдирувчи ажратилса, унда вергул боғловчидан сўнг ишлатилади; боғловчидан сўнг икки нукта ҳам ишлатилиши мумкин. Аммо кўп ҳолларда ушбу гапларда тиниш белгилар ишлатилмайди.

Кесим ва боғловчи ўртасидаги вергул²⁹

指出这个纲领，是邓小平理论的重要内容，是党的基本路线在经济‘政治’文化方面的展开，是这些年来最主要经验的总结。

Zhi chu zhe ge gang ling, shi deng xiao ping li lun de zhong yao nei rong, shi dan de jib en lu xianzai jing ji, zheng zhi, wen hua fang mian de zhan kai, shi zhe xie nian lai zui zhu yao jing yan de zong jie.

²⁹ Хаматова А.А.Словообразования современного китайского языка- М.:

“Муравей”, 2002.-120стр.

Ушбу дастурни амалга ошириш-бу Дэн Сяопин таърифнинг асосий мазмуни бўлган, шунингдек, партияни иқтисодий, сиёсий, маданий соҳаларини ривожлантириб йиллар давомида тўпланган тажрибани ишга солиш эди.

Богловчидан сўнг ишлатиладиган вергул

1. 重要的是，公报有关规定能得到认真履行。

Zhong yao de shi, gong bao you guan gui ding neng de dao ren zhen lu xing.

Энг муҳими-коммуникенинг ушбу қарори амалга оширилишида.

2. 众所周知，中美关系正常化的一个重要原则是，美国承认只有一个中国。

Zhuan suo zhou zhi, zhong mei guan xi zheng chang hua de yi ge zhong yao yuan ze shi, mei guo cheng ren zhi you yi ge zhong guo.

Ҳаммага маълумки, АҚШ Хитой муносабатларининг асосий принципи-бу АҚШнинг Хитой ягоналигини тан олишидадир.

Богловчидан сўнг икки нуқтанинг ишлатилиши³⁰

中国共产党在新的历史时期的总任务是：团结全国各族人民，自力更生，艰苦奋斗，逐步实现工业‘农业’国防和科学，技术现代化，把我国建设成为高度文明‘高度民主的社会主义国家³¹。

Zhong guo gong chan dan zai xin de li shi shi qi de zong ren wu shi: tuan jie quan guo ge zu ren min, zi li gen sheng, jian ku fen dou, mian bu shi xian gong ye, nong ye, guo fang he ke xue, ji shu xian dai hua, ba wo guo jian she cheng wei gao du wen ming, gao du min zhu de she hui zhu yi guo jia.

Янги аср бўсағасида Хитой компартиясининг асосий масалалари қуйидагилардан иборат:

³⁰ Никитина Т.Н. Грамматика китайского публицистического текста.: “Санкт-Петербург”, 2007.-120стр.

³¹ 中国新闻周刊 zhong guo xin wen kan. 2009 年 11 月 9 号. 5 页。

Давлатнинг бутун миллатларини бирлаштириши, ўз кучига ишониши, қийинчиликлардан ўтиб кураш олиб бориши, қадамба-қадам ишлаб чиқариши, қишлоқ хўжалик модернизациясини амалга ошириши, муҳофаа, илм ва техникани ривожлантириши, мамлакатни юқори даражали демократик маданиятли ва социалистик мамлакатга айлантиришидир.

Учинчи боб бўйича қуйидаги хулосаларни чиқаришимиз мумкин:

1. Бир турдаги элементларни ажратишда махсус “чапача” вергул ишлатилади. Аммо баъзи ҳолатларда бир турдаги элементларни оддий вергул билан ҳам ажратишади. Айниқса бир турдаги элементлар кесим иштирок этган қурилмалар таркибида бўлса;
2. 对 *dui*, 对于 *dui yu* сўзлари бир турдаги тўлдирувчиларни вергул билан ажратади;
3. Феъл-кесим ёки боғловчи ишлатилган гапда, икки ёки бир элементли қурилма бўлиши мумкин. Ушбу ҳолда, эга кесимдан вергул орқали ажратилади;
4. Агар қурилмада тўлдирувчи ажратилса, унда вергул боғловчидан сўнг ишлатилади.

Хулоса

Мазкур диссертация “Хитой тилидаги матбуот матнларининг стилистик хусусиятлари”га бағишланган.

Мавзу юзасидан олиб борилган изланишлар натижасида қуйидаги хулосаларни чиқариш мумкин:

1. Умумлаштирувчи отларни кенг қўлланилиши матбуот матнининг асосий стилистик хусусиятлардан биридир ва улар турли вазифаларини бажариши мумкин.

2. Матбуот матнда гапнинг актуал бўлинишини етказиб беришда турли грамматик қурилмалар қўлланилади. Буларга 拿。。。来说 ná。。。 lái shuō; 对于。。。来说 duì yú。。。 lái shuō; 是。。。的 shì。。。 de ажратиш қурилмаси; 的是 de shì қурилмаси; 的。。。有 de。。。 yǒu қурилмаси; Ҳоҳиш- истакни билдирувчи қурилмалар.

3. Вэньян – қадимги хитой тилининг унсурлари замонавий матбуот матнда кенг қўлланилади. Улар чэньюлар, вэньян грамматикаси асосида қурилган шиорлар, ҳамда синтактик қурилмалардир.

4. Чэньюй ва бошқа барқарор бирикмалар вэньян грамматикаси меъёрлари асосида тузилади.

5. Чэньюйлар аксарият ҳолларда сиёсий шиор ва даъват сифатида ишлатилади. Масалан: 自力更生 *zì lì gēn shēng* – ўз кучига таянмоқ.

6. Замонавий матнда вэньяннинг энг кенг тарқалган қурилмаси 以。。。为 yǐ。。。 wéi . Қадимги хитой тилида мазкур қурилма 以 yǐ олд қўшимчаси мажбурий ва мажбурий бўлмаган тўлдирувчи вазифасида келган.

7. Чэньюйларни ички таркиби бўйича икки гуруҳга : параллел бўлмаган ва параллел қурилмали чэньюйларга ажратилиши кузатилди.

8. Замонавий матбуот матнларида штамплар ўз образлигини йўқотиб идиоматик ибора бўлиб қолган образли иборалардан ясалишига қарамасдан тез – тез қўлланилади.

9. Хитой тили матбуот морфемик контракциясининг ўзига хослиги шундаки, хитой тилига хос бўлмаган ва узун номга эга бўлган давлатларнинг номлари, давлат органларининг номлари, атамалар, географик номлар, илмий – техник атамалар икки ва уч бўғингача қисқаради.

10. Замонавий хитой тилида морфемик контракциянинг тўрт тури: 縮合 suo he-сиқиш , 节略 jie lue-тушириб қолдириш , 间代 jian dai-қисқартириш , 统括 tong kuo-умумлаштириш каби турлари аниқланди ва уларга изоҳ берилди.

11. Замонавий хитой тили матбуот морфемик контракциясининг семантик ҳослиги шундан иборатки, мураккаб қисқартирилган сўз таркибида қисқартирилаётган сўз ёки ибораларидаги маъносига кўра энг муҳим сўзлар сақланиб қолади.

12. Хитой тилидаги матбуот матнларидаги қисқартма сўзларни таржима хусусиятларида алмаштириш йўли кенг фойдаланиши, хусусан грамматик нуктаи назаридан функционал алмашинуви характерлидир. Тушириб қолдириш ҳам морфемик контракция йўли билан ҳосил бўлган. Сўз ва ибораларни таржима қилишда кенг қўлланилиши мисоллар ёрдамида ёритилди.

13. Матбуот матнларида тиниш белгиларнинг жойлари алмашилиши умумий контекстга таъсир кўрсатиши аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

A) Асосий манбалар:

1. 人民日报 *ren min ri bao*, 2009 й.
2. 余东. 论汉语政论文的文采及其英译.- “北京”, 2009. -130 页。

Yu Chen. Lun han yu zheng wen de wen cai ji qi ying ze. “Beijing”, 2009.-130 ye.

3. [王德库](#). 当代政论文体语言的修辞特色探析. - “北京”, 2004. - 145 页。

Wang De Ku. Dang dai zheng lun ti yu yan de xiu ci te xing tan xi.- “Beijing”, 2004.- 145 ye.

4. 陈建民. 现代汉语里的简称—附论统称和词语的减缩. “中国语文”, 1963 年, 第 4 期, 245 页。

Chen Jian Min. Xian dai han yu li de jian cheng yi fu lun tong chen he ci yu de jian suo. “Zhong guo yu wen”, 1963.- 245 ye.

5. 徐光耀民. 缩略语的划界和范文题. “一语文建设”. 1988 年, 第 11 期, 457 页。

Xu Guang Yao Min. Suo lue yu de hua jie he fan wen ti. “Yi yu wen jian she”. 1988.- 457 ye.

6. 程荣. 试谈词语缩略. 1992 年, 第 7 期, 109 页。

Cheng Rong. Shi tan ci yu suo lue. 1992. – 109 ye.

7. 陵源蒸煮. 现代汉语缩略语. “一语文出版社”. 2000 年.- 190 页。

Ling Yuan Zheng Zhu. Xian dai han yu suo lue yu. “Yi yu wen chu ban she”. 2000.-190 ye.

8. 陵远征. 现代专名略语. “一语文研究”. 1987 年, 第 3 期, 254 页。

Ling Yuan Zheng . Xian dai zhuan ming luo yu. “Yi yu wen yan jiu”.1987. – 254 ye.

9. 人民日报 zhong guo ren min ri bao. 2009 年 10 月 8 号。

10. 北京青年报 bei jing qing nian bao. 2009 年 12 月 23 号。

11. 中国新闻周刊 zhong guo xin wen kan. 2009 年 11 月 9 号。

12. 今日中国 jin ri zhong guo. 2009 年 9 月 25 号. 15 页。

Б) ўзбек ва рус тилларида адабиётлар:

13.Хаматова А.А. Словообразования современного китайского языка.- М.: «Муравей», 2002.- 87б.

14. Никитина Т.Н. Грамматика китайского публицистического текста.- Санкт-Петербург.: «Каро», 2007.- 156б.

15.Кардюмов В.А. Курс китайского языка- теоретическая грамматика.- М.: «Вече», 2006.- 108б.

16.Щукин А.Н. Современная китайская аббревиатура. -М.: «Восток-запад», 2000.- 40б.

17.Щукин. А.Н. Теория и практика перевода текстов на китайском языке.- М.:2004.- 76б.

18.Семенов А.Л. Лексика современного китайского языка. - М.: 2002.- 143б.

19.Горелов В.И. Теоретическая грамматика китайского языка. –М.: 1989.- 235б.

20.Драгунов А.А. Исследования по грамматике современного китайского языка.- М.:1952.- 98б.

21.Реформатский А.А. Введение в языкознание.- М.:1955.- 143б.

22.Иванов А.И., Поливанов Е.Д. Грамматика современного китайского языка.- М.:2007.- 231б.

23. Кондрашевский А.Ф., Румянцева М.В. Практический курс китайского языка.- М.: «Восток-Запад». 2005.-123б.
24. Никитина Т.Н. Грамматика китайского публицистического текста.: «Санкт-Петербург», 2007- 156б.
25. Никитина Т.Н. Грамматика китайского публицистического текста.: «Санкт-Петербург», 2007.- 98б.
26. Никитина Т.Н. Грамматика китайского публицистического текста.: «Санкт-Петербург», 2007- 120б.
27. Щичко. Теория и практика перевода текстов на китайском языке.- М.:2000.-234б.
28. Щичко. Теория и практика перевода текстов на китайском языке.- М.:2000.-155-170б.
29. Курдюмов. В.А. Курс китайского языка - теоретическая грамматика.- М.:2006.- 290б.
30. Хаматова А.А. Словообразования современного китайского языка.- М.: «Муравей», 2002. -298б.
31. Хаматова А.А. Словообразования современного китайского языка.- М.: «Муравей», 2002. -120б.
32. Щукин А.Н. Современная китайская аббревиатура. -М.: «Восток-запад», 2004. -356б.
33. Хаматова А.А. Словообразования современного китайского языка- М.: «Муравей», 2002.- 325б.
34. Горелов В.И. Теоретическая грамматика китайского языка. -М., 1989.- 390б.
35. Реформатский А.А. Введение в языкознание -М., 1955. -545б.
36. Иванов А.И., Поливанов Е.Д. Грамматика современного китайского языка, М., 2007. -167б.

37. Кондрашевский А.Ф., Румянцева М.В. Практический курс китайского языка. М.: Восток-Запад, 2005. -180б.

В) Луғатлар:

38. Баринава З.И., Котов А.В. Большой русско-китайский словарь.- М.: «Живой язык», 2008.-345б.

39. Новый русско- китайский словарь (现代俄语词典)- Пекин, «Иностранные языки», 1998.- 412б.

40. Ошанин И.М. Большой китайско- русский словарь.- М.: 1983.- 523б.

41. Новый китайско-русский тематический справочник (新俄汉分类词汇手册). – Пекин: 2002.-145б.

Г) Интернет манбалар:

42. www.yangtse.com

43. www.dic.academic.ru

44. www.china-language.org

45. www.kitairu.net

46. www.china.worlds.ru